

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Реалізація державної політики щодо підготовки
громадян України до національного спротиву»**

Виконав студент II курсу, групи зМНб-21
Спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Баріленко Георгій Андрійович

Науковий керівник – кандидат наук з
державного управління, доцент

Бондар Віталій Дмитрович

Рецензент – кандидат наук з державного
управління, доцент

Шершньова Олена Володимирівна

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ	9
1.1. Сутність поняття «національний спротив» у системі національної безпеки та сучасній науці	9
1.2. Формування нормативної бази з питань підготовки громадян до національного спротиву	17
<i>Висновки до 1 розділу</i>	24
РОЗДІЛ II ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	25
2.1. Розвиток системи національного спротиву в Україні у різні періоди	25
2.2. Інституційна архітектура реалізації політики та організаційний механізм підготовки громадян до національного спротиву	33
2.3. Державні та громадські ініціативи у сфері підготовки громадян до спротиву	39
2.4. Порівняння українського досвіду з моделями загальнонаціональної готовності до спротиву інших держав	49
<i>Висновки до 2 розділу</i>	58
РОЗДІЛ III ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ	59
3.1. Аналіз сучасних викликів у процесі реалізації стратегії національного спротиву	59
3.2. Пріоритетні напрями розвитку державної політики у сфері підготовки громадян до національного спротиву	65
<i>Висновки до 3 розділу</i>	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	78

ВСТУП

Актуальність теми. Безпекові виклики, з якими зіткнулася Україна в умовах повномасштабної збройної агресії, актуалізували необхідність формування ефективної системи підготовки громадян до національного спротиву. Сучасні війни характеризуються комплексним характером загроз, які охоплюють військову, інформаційну, соціальну та культурну сфери. Подальша трансформація підходів до ведення війни створює потребу в переході від традиційної моделі оборони до концепції всеохоплюючої стійкості держави та суспільства. У цьому контексті державна політика щодо підготовки громадян до національного спротиву виступає важливим елементом забезпечення національної безпеки, розвитку громадянської відповідальності та зміцнення обороноздатності України.

Після 2014 р., а особливо з початком повномасштабної війни у 2022 р., питання організації системної підготовки населення набуло стратегічного значення. Прийняття нормативно-правових актів у сфері організації національного спротиву, створення сил територіальної оборони, розвиток мережі центрів підготовки громадян та діяльність громадських ініціатив засвідчили поступову інституціоналізацію цієї політики. Поза тим, практика реалізації відповідних програм виявила низку проблем. Серед них виділяються обмеженість фінансових ресурсів, кадрові виклики, недосконалість інформаційної політики, потребу модернізації системи військово-патріотичного виховання та громадянської освіти. Саме тому науковий аналіз державної політики у цій сфері є актуальним і має значну практичну цінність.

Мета роботи – комплексне дослідження реалізації державної політики щодо підготовки громадян України до національного спротиву, визначення її сучасного стану, ключових проблем та обґрунтування напрямів подальшого вдосконалення. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- розкрити сутність поняття «національний спротив» у системі національної безпеки;
- проаналізувати розвиток нормативно-правової бази у сфері підготовки громадян до національного спротиву;
- виокремити інституційні механізми реалізації державної політики та роль державних і громадських ініціатив;
- охарактеризувати історичні етапи становлення системи національного спротиву;
- здійснити порівняльний аналіз українського досвіду з практиками інших держав;
- визначити сучасні виклики та проблеми реалізації державної політики;
- обґрунтувати пріоритетні напрями її розвитку в умовах війни та євроінтеграційних процесів.

Об’єкт дослідження – державна політика у сфері підготовки громадян України до національного спротиву.

Предмет дослідження – теоретичні, нормативні та організаційні засади реалізації цієї політики, а також інституційні механізми її впровадження.

Теоретична основа дослідження. Теоретичним підґрунтям магістерської роботи є наукові праці вітчизняних вчених, серед яких, зокрема, Бартошевич М., Білоцький О., Берлач А., Буханевич О., Валевський О., Гаврилюк І., Галуцько В., Дзяна Г., Дідіченко В., Журавель О., Івашова Л., Кабацій М., Калгушкін Ю., Калімбет А., Камалов Є., Каплан Ю., Карастельов В., Кінь О., Кудряшов Р., Молодцов О., Муленко О., Наумко І., Паливода В., Панфілов О., Пилипишин В., Пономарьов С., Пошивайло І., Романюк І., Салазський О., Серета О., Ситников О., Скворцова В., Стеценко С., Сурміло І., Форнушек М., Циганов В. Череп В., Яшник М., та ін. Серед іноземних дослідників, чиї праці мають теоретичну й методологічну цінність для аналізу політики всеохоплюючої оборони, національної стійкості та підготовки населення до спротиву, варто відзначити П. Друкера, П. Перніка, М. Хурта та ін.

Методологічну основу роботи склали загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Під час вивчення даної теми було використано такі наукові методи як аналіз і синтез – для опрацювання наукових підходів до розуміння сутності національного спротиву, узагальнення теоретичних положень, а також формування цілісного бачення сучасної системи підготовки громадян. У результаті визначено основні складові національного спротиву як елемента системи національної безпеки; історико-правовий метод – для дослідження етапів становлення та розвитку державної політики у цій сфері, простежити еволюцію нормативно-правового регулювання та зміну підходів до організації підготовки населення. Завдяки цьому окреслено історичні передумови формування сучасної системи національного спротиву; порівняльно-правовий метод – для зіставлення українського досвіду з практиками інших держав щодо організації територіальної оборони, цивільної підготовки та залучення громадян до безпекових процесів. Це дозволило виявити ефективні зарубіжні підходи, які можуть бути адаптовані в Україні; системний підхід - для дослідження політики національного спротиву як цілісної системи, що охоплює нормативні, організаційні, освітні та інституційні компоненти. У результаті виявлено взаємозв'язки між суб'єктами реалізації політики та основні проблеми координації дозволив дослідити роль органів державної влади, місцевого самоврядування, сил безпеки та оборони, а також громадських ініціатив у процесі підготовки громадян. Це дало можливість визначити особливості функціонування механізму реалізації державної політики та наявні інституційні бар'єри.

Контент-аналіз нормативно-правових актів і аналітичних матеріалів був використаний для оцінки чинної законодавчої бази, державних програм, стратегічних документів та експертних висновків. У результаті виявлено сильні сторони нормативного забезпечення, а також прогалини, що потребують удосконалення.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному осмисленні державної політики підготовки громадян до національного спротиву крізь

призму концепції всеохоплюючої оборони, а також у визначенні ролі громадянської освіти, культурної політики та інформаційної стійкості як складових національної безпеки.

Уперше в межах даного дослідження державну політику підготовки громадян до національного спротиву розглянуто крізь призму концепції всеохоплюючої оборони, що дало змогу обґрунтувати необхідність системної взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, сил безпеки й оборони, закладів освіти, інститутів громадянського суспільства та громадян. На цій основі визначено, що ефективність політики національного спротиву залежить не лише від наявності нормативно-правової бази, а й від рівня інституційної координації, довіри до державних інститутів та готовності суспільства до кризових викликів.

Наукову новизну також становить обґрунтування ролі громадянської освіти, національно-патріотичного виховання, культурної політики та інформаційної стійкості як важливих чинників формування готовності населення до національного спротиву. На цій основі запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення державної політики з урахуванням воєнних умов та євроінтеграційних процесів.

У результаті проведеного дослідження **сформульовано наукові положення та висновки**, а саме:

По-перше, «національний спротив» – це головний елемент системи стримування іноземної агресії проти України. Прояви добровольчого руху, волонтерської діяльності та опору на тимчасово окупованих територіях можна розглядати як окремі компоненти цього спротиву.

По-друге, законодавство України у сфері національного спротиву пройшло шлях від фрагментарного регулювання окремих елементів оборонної діяльності до формування цілісної, ієрархічно впорядкованої системи правових норм. Важливою перевагою чинного законодавства є його практична орієнтованість. Розробка та ухвалення комплексу підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України дозволили деталізувати положення базового закону,

врегулювати питання підготовки громадян, функціонування територіальної оборони, діяльності добровольчих формувань територіальних громад та руху опору. Водночас можливі і певні проблемні аспекти розвитку законодавства у цій сфері. Оскільки, динамічні умови воєнного часу зумовлюють необхідність постійного оновлення нормативної бази, що може призводити до тимчасових неузгодженостей між окремими правовими нормами та практикою їх застосування на місцях. Менше з тим, розвиток законодавства України щодо національного спротиву можна оцінити як своєчасний, концептуально обґрунтований та спрямований на посилення обороноздатності держави. Сформована нормативна база створює умови для залучення широких верств населення до захисту держави, підвищення національної стійкості та адаптації системи безпеки до сучасних воєнних і гібридних загроз. Подальше вдосконалення законодавства доцільно пов'язувати з узагальненням практичного досвіду його реалізації та гармонізацією з міжнародним досвідом у сфері оборони;

По-третє, інституційна архітектура національного спротиву в Україні - це багаторівнева система, що поєднує державні та громадські ресурси для забезпечення всеохоплюючої оборони. Подальша ефективність цієї моделі критично залежить від проведення реформ, спрямованих на зміцнення довіри між владою і суспільством, а також від здатності державних органів забезпечити чітку координацію та сумлінне виконання своїх повноважень у кризових ситуаціях;

По-четверте, виявлено головні проблеми, серед яких недостатнє фінансування, кадровий дефіцит, правові прогалини та недосконалість системи національно-патріотичного виховання;

По-п'яте, обґрунтовано пріоритетні напрями вдосконалення державної політики, що передбачають розвиток безперервної моделі підготовки громадян, посилення громадянської освіти, модернізацію військово-патріотичного виховання та інтеграцію культурної й інформаційної складових у систему всеохоплюючої оборони держави.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій органами державної влади, місцевого самоврядування, освітніми установами та центрами підготовки громадян до національного спротиву для вдосконалення програм підготовки населення та підвищення ефективності державної політики у сфері безпеки і оборони.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, об'єднаних у вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 91 сторінка друкованого тексту.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи здійснено шляхом публікації наукової статті: Баріленко Г. А. Формування правового підґрунтя національного спротиву в контексті сучасних безпекових викликів України. *Науковий блог Національний університет "Острозька академія"*. 2026. <https://naub.oa.edu.ua/>

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

У розділі розкрито теоретичні та нормативні засади формування і розвитку системи національного спротиву в Україні, що набули особливої актуальності в умовах тривалої збройної агресії російської федерації. Проаналізовано сутність поняття «національний спротив» у сучасній науковій думці та його місце в системі національної безпеки, визначено ключові елементи цієї системи, включно з територіальною обороною, рухом опору та підготовкою громадян України. Значна увага приділена розвитку нормативно-правового забезпечення підготовки населення до участі в національному спротиві, зокрема прийняттю Закону України «Про основи національного спротиву» та комплексу підзаконних актів, спрямованих на його реалізацію. Таким чином, національний спротив слід розглядати як інтегровану багаторівневу систему військових, цивільних та інформаційних компонентів, спрямовану на забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України.

1.1. Сутність поняття «національний спротив» у системі національної безпеки та сучасній науці

Сьогодні Україна проходить екзистенційне випробування – повномасштабну збройну агресію російської федерації. Ця війна є не лише відкладеною війною за незалежність, а й визначальним цивілізаційним вибором, що відображає протистояння двох різних політичних і ціннісних систем – демократичного світу та авторитарного режиму [46, с. 195].

У наукових дослідженнях національний спротив розглядається як багатовимірне поняття. Воно поєднує елементи політології, безпекознавства, соціології та теорії державного управління. З одного боку, він трактується як форма організованої протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам суверенітету

держави, з іншого – як прояв консолідації суспільства навколо цінностей незалежності, територіальної цілісності та національної ідентичності. Водночас феномен національного спротиву як багатомірне суспільне явище, що охоплює військову, інформаційну, психологічну та соціальну складові, розглядався лише опосередковано – у зв'язку з революційними подіями або окремими проявами громадянської активності. Лише після початку широкомасштабної агресії з боку російської федерації це питання набуло концептуальної визначеності та стало предметом цілеспрямованих міждисциплінарних досліджень.

Національний спротив (*англ.* «national resistance») – це комплекс заходів, організованих і реалізованих з метою посилення оборони України шляхом максимально широкого залучення громадян до дій, спрямованих на підтримання воєнної безпеки, захист суверенітету та територіальної цілісності держави. Він охоплює систему заходів держави, спрямованих на те, щоб громадяни були мотивовані, підготовлені й спроможні чинити опір у разі виникнення відповідної загрози [59, с. 512-513]. Національний спротив включає весь спектр дій, спрямованих проти агресора – від збройного опору до громадянської непокори [2]. Загалом, вчені визначають національний спротив як багаторівневу систему дій, спрямованих на протидію агресору. Вона охоплює не лише військову складову – діяльність Збройних Сил України, Сил територіальної оборони та елементи партизанського руху, – а й широкий спектр цивільних ініціатив, включно з волонтерством, інформаційним спротивом і культурним опором [37, с. 73-74].

Національний спротив – це головний елемент системи стримування іноземної агресії проти України. Прояви добровольчого руху, волонтерської діяльності та опору на тимчасово окупованих територіях можна розглядати як окремі компоненти цього спротиву.

Як слушно зауважують науковці І. Сурміло та О. Журавель [59, с. 513], реалізація концепції національного спротиву в Україні ґрунтується на всеохопній мобілізації суспільного потенціалу для протидії гібридним загрозам

з боку РФ. Ключовою детермінантою ефективності цієї системи є синергія зусиль державних інституцій на всіх ієрархічних рівнях у поєднанні з розбудовою дієвих механізмів зворотного зв'язку з громадянами. В умовах глобальної цифровізації та ескалації інформаційних війн, стратегічні комунікації стають фундаментальним компонентом правового та організаційного фундаменту національного спротиву, забезпечуючи стійкість держави до зовнішніх маніпулятивних впливів.

Класик теорії контрповстанської боротьби, чий праці заклали підґрунтя для сучасного розуміння ролі населення у збройному спротиві та асиметричних конфліктах Девід Галула вивів чотири «Закони» боротьби з повстанцями:

- *Центральна роль населення.* Підтримка громадян є не просто допоміжним фактором, а головною метою. Без неї неможливо перервати цикли вербування та повністю ліквідувати повстанську мережу.
- *Опора на активну меншість:* Найбільш ефективною стратегією є мобілізація лояльної меншості. Саме ці активісти мають стати рушієм для залучення нейтральної більшості та ізоляції ворожих елементів.
- *Умовність підтримки.* Довіра населення не є константою. Вона прямо залежить від характеру дій контрповстанців; будь-які помилкові кроки можуть миттєво нівелювати здобуту прихильність.
- *Вибірковість та інтенсивність.* Через колосальну потребу в ресурсах неможливо діяти повсюдно з однаковою силою. Стратегія вимагає концентрації засобів у пріоритетних районах з їхньою подальшою ротацією залежно від оперативної обстановки [102]. Аналогічно до повстанців ми можемо застосовувати цей підхід і для протистояння зовнішньому ворогу.

Ефективність взаємодії між цивільними та військовими інституціями в межах конкретної держави значною мірою детермінується історичними традиціями та усталеною культурою управління сектором безпеки. У країнах, де особлива увага приділяється запобіганню концентрації влади в руках військових та ризикам її нецільового використання, домінує розвинена система «стримувань і противаг». Це зумовлює впровадження жорсткої правової диференціації між

збройними силами та іншими безпековими структурами, що є запорукою демократичного контролю та стабільності державного управління [96].

Варто зауважити, що у країнах із жорстким юридичним розділенням цивільних та військових відомств часто спостерігається брак досвіду координації та наявність міжвідомчої ворожості. Організації схильні замикатися у власних «інформаційних силосах» (так званих «димохідних трубах»), захищаючи вузьковідомчі інтереси. Навіть перед обличчям сучасних загроз реформування таких систем відбувається вкрай повільно. Прикладом є Німеччина, яка лише нещодавно законодавчо розширила внутрішні функції армії у разі катастроф, або США, де інтеграція дипломатичних та оборонних інструментів часто гальмується через відсутність належного узгодження на рівні центральних відомств.

На протилежному боці перебувають держави з традиціями «тотальної оборони» або досвідом тривалих антиповстанських кампаній. У таких культурах межі між армією, поліцією та розвідкою є гнучкими, що дозволяє максимально ефективно мобілізувати національні ресурси. Такий підхід стає важливим сьогодні, коли межі між внутрішньою та зовнішньою безпекою розмиваються через кібератаки, тероризм та загрози критичній інфраструктурі. Це створює природні умови для залучення недержавних стейкхолдерів та формування культури неформального спілкування між відомствами [96].

На нашу думку, національний спротив слід розглядати як цілісну систему організованих дій держави, суспільства та громадян, спрямованих на попередження, стримування та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, суверенітету й територіальній цілісності держави. Його сутність полягає не лише у збройній відсічі агресору, а й у здатності суспільства до самоорганізації, мобілізації ресурсів, збереження стійкості державних інституцій та підтримання суспільної єдності в умовах кризи.

Досліджуючи сутність «національного спротиву» важливо розуміти, що воно нерозривно пов'язане з таким поняттям як «національна стійкість». Авторитетні науковці І. Гаврилюк, В. Череп, В. Дідіченко та О. Кінь, здійснили

комплексне дослідження ключових факторів незламності українського народу у період російсько-української війни, що триває з 2014 р., зокрема, таких як національна стійкість та національний спротив України. Російсько-українська війна стала безпрецедентним викликом для українського суспільства та державності. На думку цих вчених, поняттям «національна стійкість» охоплюється здатність держави й суспільства ефективно протидіяти загрозам будь-якого характеру, адаптуватися до змін у безпековому середовищі, забезпечувати безперервність функціонування та оперативно відновлюватися до оптимального стану після криз [37].

Схожої думки дотримуються й іноземні науковці. В широкому сенсі, під національною стійкістю («resilience») вони розуміють спроможність держави і суспільства витримувати екзогенні та ендогенні шоки, мінімізуючи їхні негативні наслідки. Вона відображає потенціал нації до адаптивного управління в умовах катастроф та швидкого відновлення соціальних інститутів. Важливою ознакою стійкості є не просто повернення до докризового стану, а здатність системи до самовдосконалення через подолання випробувань, що фактично означає перетворення деструктивних чинників на ресурси для подальшої розбудови [97].

Зауважимо, що Україна зіткнулася з багатьма серйозними викликами, серед яких – «гібридна війна». В умовах тривалої російської агресії перед Україною особливо гостро постає завдання формування ефективної системи національного спротиву, здатного нейтралізувати військові та невоєнні загрози, а також зміцнювати інформаційну, психологічну й соціальну стійкість суспільства. Україна стала показовим прикладом такого протистояння, коли паралельно з бойовими діями противник активно застосовує пропаганду, кібератаки, економічний тиск і спроби внутрішньої дестабілізації. Досліджуючи феномен «гібридної війни четвертого покоління» як боротьби за свідомість людини, де класичні бойові дії поступаються місцем інформаційно-психологічному, економічному та кібернетичному тиску, науковці І. М. Наумко та Г. О. Дзяна, звертають увагу те, що особливої актуальності на такі виклики

сучасності набуває формування ефективної та всеохопної системи національного спротиву. Зокрема, відповіддю на такі загрози ці вчені вбачають у формуванні комплексної діяльності держави, спрямованої на:

1) зміцнення соціально-психологічної стійкості, розвиток медіаграмотності, критичного мислення та здатності населення протистояти пропаганді й маніпуляціям;

2) захист критичної інфраструктури, посилення кібербезпеки та фізичного захисту життєво важливих систем;

3) консолідацію суспільства, забезпечення єдності нації та підвищення довіри до державних інституцій як ключового чинника нейтралізації спроб внутрішнього розколу.

Таким чином, перемога у гібридній війні залежить не лише від успіхів на лінії фронту, а й від стійкості, згуртованості та освіченості всього суспільства у протидії невоєнним загрозам [51, с. 661-663, 672].

Вагомим компонентом формування національної стійкості стала консолідація української ідентичності та активний інформаційний опір зовнішній агресії. Починаючи з 2014 року, в українському медіапросторі й у суспільній свідомості поступово вибудовувався загальнонаціональний консенсус щодо необхідності протидії російській пропаганді. Ця діяльність суттєво підвищила рівень поінформованості населення та сприяла формуванню суспільної стійкості до маніпуляцій.

Паралельно відбувалися глибші культурні трансформації: значна кількість громадян почала активніше переходити на використання української мови в повсякденному житті та свідомо відмовлятися від російських наративів. Аналіз динаміки у соціальних мережах засвідчив стійку тенденцію зниження використання російської мови, що стала особливо помітною саме після 2014 року (рис. 1) [55].

Рисунок 1.1. Статистичні дані використання української та російської мов.

Джерело: [37, с. 78].

Таким чином, культурно-інформаційний опір поступово набув статусу ключового елемента національної стійкості, оскільки сприяв підсиленню внутрішньої єдності та консолідації суспільства навколо цінностей незалежності й державного суверенітету [37, с. 76-78].

На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що до початку російського вторгнення проблематика національного спротиву в українському науковому дискурсі не отримувала комплексного та системного опрацювання. Наявні на той час наукові розвідки здебільшого мали фрагментарний характер і були зосереджені переважно на питаннях національної безпеки, функціонуванні військових формувань та окремих аспектах обороноздатності держави.

Важливим поштовхом до активізації наукових досліджень і теоретичного осмислення проблематики національного спротиву стала підготовка та подальше ухвалення Закону України «Про основи національного спротиву». Обговорення законопроекту тривало значний період, що сприяло формуванню наукової та експертної дискусії щодо оптимальних моделей побудови системи національної оборони та ролі громадян у протидії агресії. Значення Закону «Про основи національного спротиву» полягає в тому, що він сформував нову оборонну складову, яка фактично стає додатковим потужним інструментом захисту держави.

На державному рівні розроблялися підходи до формування ефективної територіальної оборони, які спиралися як на власний практичний досвід, так і на імплементацію адаптованих елементів концепції всеохопної оборони, характерної для країн-членів НАТО [91]. Це зумовило переосмислення функцій оборонних структур і актуалізувало необхідність створення інтегрованої системи, що поєднує військові, цивільні та інституційні ресурси держави.

Зрештою, 1 серпня 2021 року Закон України «Про основи національного спротиву» набув чинності та з 1 січня 2022 року офіційно введений в дію. Цей закон започаткував чимало законодавчих новел, зокрема, вперше ввів поняття національного супротиву в українське законодавство [50, с. 36]. Він визначає національний спротив як комплекс заходів, спрямованих на:

- 1) залучення громадян до оборони України;
- 2) забезпечення воєнної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави;
- 3) стримування та відсіч агресії;
- 4) завдання противнику неприйнятних втрат, змушуючи його припинити збройну агресію [2].

Метою національного спротиву є комплексне забезпечення обороноздатності держави шляхом:

- 1) підвищення рівня її оборонного потенціалу;
- 2) надання системі оборони всеохопного, багаторівневого та інтегрованого характеру;
- 3) формування та підтримання готовності громадян України до участі у заходах національного спротиву [38, с. 114].

Відповідно до згаданого закону, національний спротив складається з трьох основних елементів:

- 1) територіальної оборони – системи загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що реалізуються як у мирний, так і у воєнний час. Її основною метою є протидія воєнним загрозам, а також допомога у захисті населення, територій, довкілля та майна в умовах надзвичайних ситуацій;

2) руху опору – комплексу воєнних, інформаційних та спеціальних заходів, спрямованих на відновлення державного суверенітету й територіальної цілісності в умовах збройної агресії проти України;

3) підготовки громадян України до національного спротиву – системи заходів, що здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування з метою формування в громадян патріотичної свідомості, мотивації, необхідних знань і практичних навичок для захисту держави.

Разом ці три компоненти утворюють цілісну модель національного спротиву, підсилюють обороноздатність країни та забезпечують її готовність ефективно реагувати на будь-які загрози.

Таким чином, поняття «національний спротив» у сучасній науці та системі нацбезпеки України розглядається як комплексне, багатовимірне явище, яке поєднує військові, цивільні, інформаційні та соціально-психологічні складові. Його сутність полягає у скоординованій діяльності держави й суспільства, що спрямована на протидію зовнішнім і внутрішнім загрозам суверенітету та територіальної цілісності держави.

1.2. Формування нормативної бази з питань підготовки громадян до національного спротиву

Основу національного законодавства України, у тому числі у питанні організації національного спротиву, становить Конституція України, відповідно до ч. 1 ст. 65 якої передбачено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [1].

У межах триваючої реформи сектору безпеки і оборони Міноборони України ініціювало системне оновлення законодавства. Ці заходи були спрямовані на чітке визначення векторів планування та управління ресурсами, необхідних для ефективного функціонування держави в умовах воєнних викликів. Центральне місце у цій ієрархії нормативних актів посідає Закон

України «Про національну безпеку України» [3], що заклав концептуальні основи для подальшої інституційної модернізації. Даний нормативно-правовий акт виступив каталізатором для досягнення низки стратегічних цілей оборонної реформи, насамперед у частині інституціалізації демократичного цивільного контролю. Окрім того, Закон заклав підґрунтя для формування інтегрованої моделі управління ризиками в межах оборонного планування, що ґрунтується на аналізі спроможностей. Важливим аспектом стало впровадження ефективної системи управління ресурсами та адаптація бюджетної політики до євроатлантичних стандартів і принципів [56].

На виконання положень ст. 28 згаданого раніше ЗУ, та спираючись на результати оборонного огляду, Міноборони ініціювало розробку основного пакету стратегічних документів. Цей перелік включає Стратегію воєнної безпеки, Стратегічний оборонний бюлетень та План оборони України. Центральне місце у цій системі займає Стратегія воєнної безпеки України (2021 р.) [21; 22], яка, розвиваючи засади Стратегії національної безпеки, впроваджує концепцію всеохоплюючої оборони. Даний підхід базується на тріаді «стримування - стійкість - взаємодія». Стратегія слугує нормативним фундаментом для подальшого формування Плану оборони та інших актів, спрямованих на зміцнення обороноздатності держави.

Реалізація державної політики у воєнній сфері спрямована на досягнення конкретних стратегічних цілей:

- створення достатніх оборонних спроможностей держави.
- побудова ефективного менеджменту в оборонній сфері.
- формування професійного кадрового потенціалу сил оборони.
- переозброєння на сучасні високотехнологічні зразки техніки.
- досягнення відповідності сил оборони критеріям членства України в НАТО.

Для досягнення зазначених цілей визначено пріоритетні шляхи, серед яких: впровадження об'єднаного керівництва всеохоплюючою обороною, посилення інституційної спроможності Міністерства оборони та інших органів

управління, а також розвиток боєздатних ЗСУ [38]. Операційне забезпечення цих шляхів здійснюється через воєнне планування, військову кадрову та військово-технічну політику, систему оборонних закупівель, а також розбудову територіальної оборони та системи мобілізації.

Базовим документом у системі побудови інфраструктури національного спротиву в Україні є Закон України «Про основи національного спротиву» [2]. Цей документ визначає правові й організаційні засади національного спротиву, регулює процес його підготовки та ведення, окреслює завдання і повноваження сил та суб'єктів, відповідальних за організацію спротиву. Закон також встановлює основи розвитку територіальної оборони, функціонування руху опору та підготовки громадян України до участі в національному спротиві, що є ключовою складовою всеохоплюючої оборони держави на всій її території. Він створює можливості для залучення всього населення країни до захисту своєї землі, громади й родини та сприяє об'єднанню українців навколо цих критично важливих завдань.

Також 1 січня 2022 р. набрав чинності й Закон України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про чисельність Збройних Сил України» у зв'язку з ухваленням Закону «Про основи національного спротиву» [4]. Згідно з ним, чисельність Збройних Сил України було збільшено з метою створення і забезпечення діяльності нового роду сил – Сил територіальної оборони, передбачених згаданим законом, а також розвитку Сил спеціальних операцій у контексті формування руху опору. Загалом чисельність Збройних Сил України зросла на 11 000 військовослужбовців, з яких 10 000 – для потреб територіальної оборони, а 1000 – для Сил спеціальних операцій. У підсумку загальна чисельність Збройних Сил України була доведена до 261 000 осіб, з них 215 000 – військовослужбовці [50, с. 36].

На виконання норм закону, Кабінетом Міністрів України, міністерствами та відомствами, уповноваженими у сфері безпеки й оборони напрацьовано низку підзаконних нормативно-правових актів, які окреслюють один із ключових напрямів державної політики – підготовку громадян України до національного

спротиву. У цьому контексті визначаються механізми формування мобілізаційного ресурсу, підвищення рівня готовності населення до участі у всеохоплюючій обороні та створення передумов для ефективного функціонування системи національного спротиву в умовах воєнних і гібридних загроз [43, с. 80].

Так почалась імплементація законодавчих норм, з метою їхньої практичної реалізації. Уряд України здійснив комплексне нормативне врегулювання основних аспектів організації системи національного спротиву. Зокрема, з метою конкретизації положень Закону України «Про основи національного спротиву» [2] Кабінет Міністрів України постановою від 29 грудня 2021 року № 1443 [11] затвердив Порядок організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву. Вказаний нормативно-правовий акт визначив механізми формування та реалізації системи загальновійськової підготовки населення, спрямованої на забезпечення готовності громадян до участі у заходах національного спротиву.

Варто зазначити, що окрім цієї основоположної постанови, з метою забезпечення повноцінної реалізації положень Закону України «Про основи національного спротиву» Кабінет Міністрів України на засіданні 29 грудня 2021 року ухвалив ще низку підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на формування організаційно-правових засад діяльності суб'єктів національного спротиву. Пакет урядових рішень охопив широке коло питань, пов'язаних із функціонуванням територіальної оборони, добровольчих формувань територіальних громад, підготовкою громадян до участі в оборонних заходах, а також установами правил поведінки та обмежень у період дії воєнного стану. Зокрема, були прийняті такі постанови:

- 1) постанова Кабінету Міністрів України № 1442, якою визначено базові принципи діяльності штабів територіальної оборони на місцевому рівні, унормовано процедури організації загальновійськової підготовки населення та окреслено механізми підготовки добровольчих формувань громад до виконання покладених на них завдань [15];

2) постанова Кабінету Міністрів України № 1447, яка встановлює процедури підготовки та забезпечення добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони [16];

3) постанова Кабінету Міністрів України № 1448, яка визначає процедури застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської та стрілецької зброї, а також інших видів озброєння і відповідних боєприпасів під час виконання ними завдань територіальної оборони [17];

4) постанова Кабінету Міністрів України № 1449, у якій визначено правові засади створення, діяльності та підпорядкування відповідних добровольчих формувань територіальних громад [18];

5) постанова Кабінету Міністрів України № 1451, що визначає порядок відшкодування збитків особам, залученим до конфіденційного співробітництва із Силами спеціальних операцій Збройних сил України, у випадку їх незаконного затримання, арешту або засудження окупаційними органами чи структурами держави-агресора [19];

6) постанова Кабінету Міністрів України № 1452, яка встановлює порядок надання статусу учасника бойових дій особам, залученим до конфіденційного співробітництва та виконання завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях чи в районах проведення воєнних операцій [20].

Крім того, на зазначеному засіданні Уряду було затверджено Положення, що визначають основи організації руху опору, забезпечення населення необхідними товарами у разі виникнення особливих обставин, а також регулювання діяльності підприємств і закладів, відповідальних за інформування населення, функціонування комунікацій та виробництво поліграфічної продукції. Водночас слід зауважити, що зазначені акти містять інформацію з обмеженим доступом і не підлягають вільному поширенню, що зумовлено їхньою безпековою природою та стратегічним значенням [38, с. 110-113].

Важливим етапом удосконалення державної політики у сфері підготовки громадян до національного спротиву стало розроблення законодавчих змін,

спрямованих на формування цілісної, системної та безперервної моделі підготовки населення до дій в умовах воєнних і кризових загроз. У цьому контексті особливої уваги заслуговує прийнятий 12 квітня 2026 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву». Його ключова мета полягає у формуванні в громадян оборонної свідомості, патріотичної мотивації, а також практичних знань і навичок, необхідних для захисту держави в умовах сучасних безпекових викликів. Закон передбачає перехід від фрагментарної моделі військової підготовки до системної та безперервної підготовки громадян, інтегрованої в освітній процес на всіх рівнях - від школи до закладів вищої освіти. Передбачається запровадження навчальної дисципліни «Основи національного спротиву», удосконалення предмета «Захист України», створення мережі Центрів підготовки громадян до національного спротиву, а також розширення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері. Важливим аспектом закону є закріплення міжвідомчої координації між Міністерством оборони, Міністерством освіти і науки, місцевими адміністраціями та громадами, що відповідає сучасним підходам до формування системи всеохоплюючої оборони [33].

Проведений аналіз нормативно-правової бази свідчить, що законодавство України у сфері національного спротиву пройшло шлях від фрагментарного регулювання окремих елементів оборонної діяльності до формування цілісної, ієрархічно впорядкованої системи правових норм. Важливою перевагою чинного законодавства є його практична орієнтованість. Розробка та ухвалення комплексу підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України дозволили деталізувати положення базового закону, врегулювати питання підготовки громадян, функціонування територіальної оборони, діяльності добровольчих формувань територіальних громад та руху опору. Водночас можливі і певні проблемні аспекти розвитку законодавства у цій сфері. Оскільки, динамічні умови воєнного часу зумовлюють необхідність постійного оновлення нормативної бази, що може призводити до тимчасових неузгодженостей між

окремими правовими нормами та практикою їх застосування на місцях. Менше з тим, розвиток законодавства України щодо національного спротиву можна оцінити як своєчасний, концептуально обґрунтований та спрямований на посилення обороноздатності держави. Сформована нормативна база створює умови для залучення широких верств населення до захисту держави, підвищення національної стійкості та адаптації системи безпеки до сучасних воєнних і гібридних загроз. Подальше вдосконалення законодавства доцільно пов'язувати з узагальненням практичного досвіду його реалізації та гармонізацією з міжнародним досвідом у сфері оборони.

Таким чином, формування нормативної бази з питань підготовки громадян до національного спротиву в Україні має системний і послідовний характер.

Висновки до 1 розділу

1. Національний спротив у сучасній науковій думці та системі національної безпеки України є комплексним, багатовимірним явищем, яке поєднує військові, цивільні, інформаційні та соціальні складові та виступає інструментом забезпечення суверенітету й територіальної цілісності держави.

2. Встановлено, що актуалізація проблематики національного спротиву зумовлена збройною та гібридною агресією РФ проти України, що потребувала переосмислення традиційних підходів до оборони та посилення ролі громадянського суспільства у формуванні національної стійкості.

3. Доведено наявність взаємозв'язку між поняттями «національний спротив» і «національна стійкість», яка визначається як здатність держави та суспільства протидіяти загрозам, адаптуватися до кризових умов і забезпечувати безперервність функціонування інститутів.

4. Визначено, що в Україні сформовано цілісну та ієрархічно впорядковану нормативно-правову базу у сфері національного спротиву, основу якої становлять Конституція України, ЗУ «Про національну безпеку України», ЗУ «Про основи національного спротиву» та система стратегічних і підзаконних нормативно-правових актів. Обґрунтовано, що ЗУ «Про основи національного спротиву» відіграє ключову роль у правовому забезпеченні всеохоплюючої оборони, оскільки закріплює структуру нацспротиву та визначає його основні складові.

5. З'ясовано, що прийняття комплексу підзаконних нормативно-правових актів Кабміну України забезпечило практичну імплементацію законодавчих норм та сприяло формуванню дієвої системи підготовки громадян України до участі в заходах національного спротиву.

6. Виявлено, що теоретичні та нормативні засади підготовки громадян України до національного спротиву мають системний, концептуально обґрунтований характер та відповідають безпековим викликам. Це створює наукову й правову основу для подальшого дослідження практичних аспектів цієї діяльності.

РОЗДІЛ II

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У другому розділі досліджено державну політику підготовки громадян України до національного спротиву та механізми її реалізації в умовах сучасних безпекових викликів. Проаналізовано інституційну архітектуру системи національного спротиву, роль органів державної влади, сектору безпеки й оборони та громадянського суспільства у формуванні й реалізації відповідної політики. Розкрито організаційний механізм управління національним спротивом, визначено повноваження ключових суб'єктів та обґрунтовано значення міжвідомчої координації, нормативно-правового забезпечення і військово-цивільної взаємодії. Також проаналізовано зарубіжний досвід військово-патріотичного виховання та територіальної оборони, зокрема практики США, Великої Британії та Польщі, і визначено можливості їх адаптації до українських умов.

2.1. Розвиток системи національного спротиву в Україні у різні періоди

Досліджуючи дане питання, необхідно зазначити, що з огляду на історію формування української державності таке явище як «національний спротив» зародилося ще задовго до проголошення незалежності у 1991 році. Як відомо, у різні часи території України входили до складу різних імперій. Ще з часів національно-визвольних війн Богдана Хмельницького та селянських повстань простежується стійка традиція організованого опору зовнішньому пануванню та боротьби за збереження національної ідентичності, політичної автономії й права на самовизначення. У подальші історичні періоди ідеї спротиву знаходили своє втілення у діяльності козацьких формувань, гайдамацького та опришківського

рухів, визвольних змагань початку ХХ століття, русі опору в роки Другої світової війни, а також у підпільній та дисидентській діяльності в умовах радянського режиму. Сукупність цих історичних подій свідчить, що національний спротив в Україні має глибоке історичне коріння та є важливою складовою процесу державотворення та формування національної свідомості.

Так, розвиток системи національного спротиву в Україні має поетапний і нерівномірний характер, що зумовлено історичними умовами, рівнем державності, характером загроз та проведенням безпекової політики. У різні періоди національний спротив проявлявся в різних формах. Так, від стихійних і неінституціоналізованих вони реформувалися до системно врегульованих на законодавчому рівні. Центральне місце у цьому контексті посідають Сили територіальної оборони. Законодавство визначає територіальну оборону не як ізольовану структуру, а як один із трьох елементів національного спротиву.

Насамперед варто знати, що спроби створити територіальну оборону на території України були давно, ще у 80-х роках двадцятого століття. Так, на зборах обласних військових комісарів у 1987 р. було вперше розглянуто питання про введення в штат обласних військкоматів окремих оперативних відділів, основним завданням яких стало планування та організація територіальної оборони. Ідея полягала в тому, що під час початкового етапу бойових дій більшість військових частин та командирів залишає гарнізони для виконання бойових завдань, тоді як обласний військовий комісаріат разом із підлеглими районними комісаріатами залишається на місці. Це робило їх головними структурами для підтримки оборонної діяльності на місцевому рівні. У квітні 1988 р. було видано Директиву про введення з 1 липня 1988 року таких оперативних відділів до штатів обласних військкоматів, поклавши на них завдання, що відрізнялися від традиційних функцій комісаріатів [50, с. 35].

Зауважимо, що у разі відкритої військової агресії, в Україні законодавчо передбачено механізм озброєння військовозобов'язаного населення стрілецькою зброєю. До 1 січня 2022 р. у кожному районі на базі військових комісаріатів формувалися загони територіальної оборони. Їх особовий склад включався до

складу ЗСУ та мав повний правовий статус військовослужбовців, із усіма передбаченими законодавством правами, пільгами, соціальними гарантіями та фінансовими виплатами. Загони територіальної оборони підпорядковувалися районним та міським військовим комісарам і виконували завдання виключно на території тих адміністративних одиниць, де були створені. Комплектування та підготовка загонів ТрО залежала від специфіки регіону: наприклад, підготовка сил у прикордонних районах відрізнялася від організації загонів на Київщині.

До 2013 р. елементи національного спротиву не були виокремлені в самостійну складову безпекової політики. Основна увага зосереджувалася на формуванні регулярних Збройних Сил України та інших силових структур, тоді як підготовка населення до спротиву, територіальна оборона та участь громадян у забезпеченні оборони мали фрагментарний характер і не отримали належного нормативного оформлення.

Утім анексія АР Криму та окупація частини Донбасу стала переломним моментом. Історичною точкою відліку організованої збройної відсічі агресору стало 14 квітня 2014 року, коли в. о. Президента України Олександр Турчинов своїм Указом увів у дію рішення РНБО «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності». Цей документ офіційно проголосив старт Антитерористичної операції (АТО), головною метою якої було звільнення територій Донецької та Луганської областей, захоплених підконтрольними РФ бойовиками. Дане рішення заклало правову основу для залучення Збройних Сил та інших силових структур до захисту суверенітету в умовах гібридної війни [93].

Аналіз історичних аспектів розбудови територіальної оборони України показує, що на початку 2014 року, початкова чисельність батальйонів територіальної оборони (ТерО) становила 426 осіб, але після вересня 2014 року її було збільшено до 539 військовослужбовців. Протягом року було створено 37 діючих батальйонів територіальної оборони, які вже восени того ж року реорганізували у мотопіхотні батальйони у складі механізованих бригад ЗСУ. Загальний обсяг залучених сил, направлених до зони АТО, оцінюється у межах

від 16 до 20 тисяч військовослужбовців. Процес фінансування та забезпечення цих підрозділів мав комбінований характер: ресурси виділялися через перерозподіл коштів обласних бюджетів, а також за рахунок залучення активної допомоги благодійних фондів і підприємців. Зокрема, 20-й батальйон (Дніпропетровська обл.) отримував приватну підтримку від Ігоря Коломойського. Завдяки позабюджетним надходженням батальйони комплектувалися різномірною технікою. Вона включала як вантажні автомобілі марок УАЗ, ГАЗ, ЗІЛ та пасажирські автобуси, проте централізоване постачання часто залишалося недостатнім. Дефіцит продуктів харчування та зимового речового забезпечення призводив до соціальної напруги, прикладом цього стало блокування військкомату родичами бійців 18-го батальйону на Одещині у листопаді 2014 року [50, с. 35].

Процес становлення територіальної оборони в Україні супроводжувався низкою системних викликів та законодавчих ініціатив, що зрештою призвели до реформування всієї структури оборони держави. Перші спроби розбудови підрозділів територіальної оборони зіткнулися з суттєвими перешкодами. Основною з них науковці називають законодавчу неврегульованість. Основні труднощі стосувалися таких аспектів, як управління та ієрархія (невизначеність питань чіткого підпорядкування сил ТРО), а також ресурсне забезпечення через відсутність врегульованих механізмів надання зброї, стабільного фінансування та належного матеріально-технічного постачання.

Трансформація формату операції на сході України 30 квітня 2018 року стала важливим етапом у переході від антитерористичних заходів до повноцінного військового управління обороною держави. Зміна АТО на операцію Об'єднаних сил (ООС) зумовила кардинальні зміни в ієрархії командування та стратегічних цілях [63]. Так, Батальйони ТРО, які раніше мали неоднозначний статус щодо фінансування та управління, остаточно трансформувалися в регулярні підрозділи ЗСУ, а також було запропоновано ряд законодавчих ініціатив.

Зокрема, шлях до вирішення проблем у системі пройшов через декілька етапів законодавчої еволюції. Зокрема, проект закону «Про територіальну оборону України» був офіційно зареєстрований у Верховній Раді, проте так і не дійшов до етапу розгляду. Натомість, у 2021 році був успішно проголосований та схвалений президентський закон «Про основи національного спротиву» [2], який став правовим фундаментом для нової моделі захисту країни. Прийнятий закон докорінно змінив підхід до оборони. Насамперед, було визначено територіальну оборону не як окрему структуру, а як невід'ємну складову частину комплексної системи національного спротиву. Документ чітко регламентує три напрями: діяльність сил територіальної оборони з визначенням їхніх конкретних завдань, встановлення правових засад функціонування руху опору, а також алгоритми підготовки цивільного населення до участі у національному спротиві.

Особливе місце у формуванні національного спротиву відведено музиці. З початком повномасштабного вторгнення стрімко почала розвиватися та цінуватися українські пісні. Так, пісня «Ой, у лузі червона калина» у виконанні фронтмена гурту «Бумбокс» Андрія Хливнюка у Києві стала символом піднесення української боротьби за незалежність. Згодом, тренд підхопили й інші артисти, що ще більше показало світу об'єднаність та готовність до спротиву. Сакрального змісту набув і Гімн України який у період повномасштабної війни перетворився не лише на офіційний державний символ, а й на потужний елемент морально-психологічного спротиву. Музика в цьому контексті виконує мобілізаційну, консолідуючу та комунікативну функції. Вона посилює національну стійкість суспільства та сприяє формуванню спільного простору.

Особливим проявом національного спротиву є діяльність української інтелігенції. В різні історичні періоди вона відігравала значущу роль у збереженні національної ідентичності, мови, культури та історичної пам'яті. Через освітню, наукову, літературну й публіцистичну діяльність представники інтелектуальної еліти формували суспільну свідомість, поширювали ідеї свободи, державності та самовизначення, а також протидіяли асиміляційній та

репресивній політиці імперських і тоталітарних режимів. У цьому контексті інтелектуальний та культурний опір слугував важливим немілітарним компонентом національного спротиву. Це заклало ідеологічні та ціннісні фундаменти для подальшої боротьби за незалежність України. У таблиці 2.1, що подана нижче, узагальнено основні історичні етапи, представників української інтелігенції:

Таблиця 2.1

Представники української інтелігенції, що підтримували національний спротив

Історичний період	Представники української інтелігенції	Форма та зміст національного спротиву
XIX ст. (національне відродження)	Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Іван Котляревський, Микола Костомаров	Формування національної свідомості, боротьба проти імперської асиміляції через літературу, історіографію, мову
Кінець XIX - поч. XX ст.	Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський	Ідеологічний і культурний спротив, розвиток української науки, політичної думки та національної ідеї
Період Української революції (1917 - 1921)	Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Сергій Єфремов	Поєднання інтелектуальної та державотворчої діяльності, участь у формуванні української державності
1920 - 1930-ті рр. («Розстріляне відродження»)	Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Микола Куліш, Агатангел Кримський,	Культурний та ідеологічний опір тоталітарному режиму, утвердження української ідентичності попри репресії
Період Другої світової війни (1940-1950-ті)	Степан Бандера, Йосип Сліпий, Андрей Шептицький	Релігійна та національна ідентичність, партизанська діяльність
Радянський період (1960 - 1980-ті)	Василь Стус, Сергій Параджанов, Павло Чубинський, Іван Дзюба, В'ячеслав Чорновіл	Дисидентський рух, правозахисна діяльність, спротив русифікації та політичним репресіям
Період незалежності та сучасність	Ліна Костенко, Сергій Жадан, Георгій Гонгадзе, Катя Гандзюк, Володимир Вакуленко	Формування національної стійкості, інформаційний та культурний спротив у контексті гібридної війни

Джерело: складено автором на основі [67]

Оглядаючи культурний аспект національного спротиву хочемо звернути особливу увагу на таку постать як Володимир Вакуленко – український дитячий

письменник, поет і громадський діяч, чия життєва позиція та творчість стали яскравим прикладом духовного опору в умовах російської збройної агресії. Його діяльність була спрямована на формування національної свідомості, утвердження української мови та цінностей свободи, що є важливою складовою культурно-інформаційного виміру національного спротиву. Під час тимчасової окупації частини Харківської області у 2022 році Володимир Вакуленко відкрито залишався проукраїнським, не приховував своїх переконань і фіксував події окупації у щоденниках, усвідомлюючи небезпеку такої позиції [71]. Його громадянська сміливість і відмова від співпраці з окупаційною владою стали актом спротиву, який мав потужний символічний і моральний вплив на суспільство. Загибель письменника внаслідок репресивних дій окупантів засвідчила, що культура й слово розглядаються агресором як загроза, а отже - як елемент опору.

З початком Революції Гідності у 2013 р. сформувався стійкий волонтерський рух, що напряду впливає на формування суспільної думки та чия діяльність спрямована на допомогу війську.

Офіційні благодійні фонди, створені для підтримки окремих військових підрозділів, виступають важливим інституційним елементом системи національного спротиву, забезпечуючи ефективну мобілізацію ресурсів громадянського суспільства та їх оперативне спрямування на потреби оборони. Їх діяльність сприяє формуванню гнучкого механізму взаємодії між військовими структурами, волонтерським середовищем і громадянами, що дозволяє швидко реагувати на зміну обстановки та компенсувати прогалини матеріально-технічного забезпечення. Завдяки прозорій звітності, адресному характеру допомоги та високому рівню довіри суспільства такі фонди підсилюють соціальну згуртованість, підвищують рівень національної стійкості та формують культуру спільної відповідальності за безпеку держави.

Яскравим прикладом виступає штабний фонд, створений для підтримки Третьої окремої штурмової бригади ЗСУ, виконує функцію додаткового механізму забезпечення підрозділу ресурсами, необхідними для ведення

бойових дій та підтримання боєздатності. Бригада, сформована на базі підрозділів полку ССО «Азов», брала участь у бойових операціях під час оборони Київщини у 2022 році, виконувала завдання на Бахмутському напрямку, в Авдіївці, а також продовжує діяльність на Харківському напрямку. З огляду на значні потреби у техніці, транспорті, засобах зв'язку, індивідуальному захисті та побутовому забезпеченні військовослужбовців, фонд залучає ресурси волонтерів, бізнесу та органів місцевого самоврядування, доповнюючи державне фінансування. Особливістю його діяльності є участь у волонтерській роботі поранених військових та громадських активістів, що сприяє підвищенню ефективності логістики допомоги й зміцненню взаємодії між військовими структурами та громадянським суспільством [86].

Рух опору в Україні розглядається як спадкова традиція волелюбності, що виявлялася у переломні моменти історії незалежності (рис. 2.1):

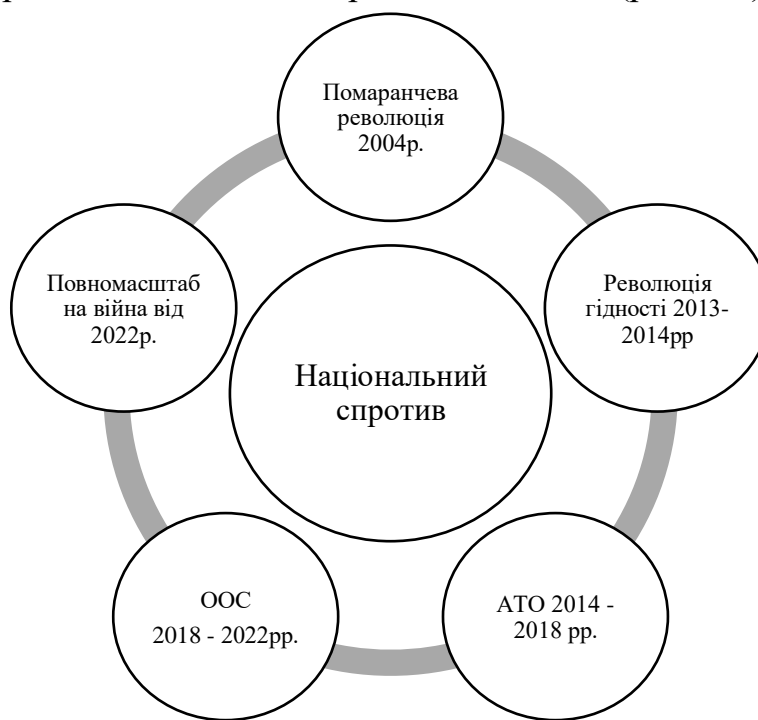

Рисунок 2.1 Історичні аспекти становлення спротиву

Джерело: складено автором на основі [46, с. 196]

Незважаючи на скептичні прогнози західних політиків, які відводили Україні лише два тижні на спротив, а Маріуполю лічені дні, на початок

повномасштабного вторгнення українська армія підійшла підготовленою завдяки спільним навчанням із країнами НАТО та своєчасному отриманню оборонного озброєння. Перемоги під Києвом та героїчна оборона «Азовсталі» продемонстрували світові здатність ЗСУ чинити відчайдушний опір, який базується на праві захищати власну Батьківщину від окупанта. Для подальшої ефективної відсічі Україні необхідні сучасні зразки зброї, якісна логістика та професійний вишкіл особового складу. Кінцевою метою цієї війни є вільне життя у власній державі за своїми правилами, де сила українського народу ґрунтується на справедливому захисті, а не загарбницьких амбіціях [42, с. 197].

Варто додати, що в першу чергу завдяки нашим людям – українцям, наша держава стоїть і вона обов'язково вистоїть. Українці мають те, чого не мають росіяни – це людяність, відвага та безмежна відданість своїй країні. Ми будемо пам'ятати кожного героя, кожну вбиту дитину, кожну жертву російського терору. Народ буде в унісон повторювати слова «Слава Україні!» хороброго воїна Олександра Мацієвського, розстріляного у полоні рф; слова відданих Україні молодих юнаків з Бердянська – Тиграна Оганесяна та Микити Ханганова, що були розстріляні російськими снайперами за проукраїнську позицію та ще тисячів невинно вбитих людей.

2.2. Інституційна архітектура реалізації політики та організаційний механізм підготовки громадян до національного спротиву

На сьогодні реалізація державної політики у сфері підготовки громадян до національного спротиву потребує чітко вибудованої інституційної архітектури. Головна роль цьому відведена чіткій та зрозумілій комунікації між суб'єктами безпеки й оборони, органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства, що забезпечить узгодженість організаційного механізму управління національним спротивом.

Управління у юридичній науці та менеджменті найчастіше визначається як детермінована форма діяльності, що забезпечує трансформацію стихійного

скупчення індивідів у структуровану робочу групу [64, с. 48]. Завдяки імплементації управлінських функцій та методів такий колектив набуває ознак цілеспрямованості та стає спроможним реалізовувати поставлені завдання з максимальною продуктивністю [53, с. 10].

Оскільки спротив має на меті забезпечити безпеку громадян варто розуміти і саму природу безпеки як такої. Так, В. П. Циганов розглядає безпеку крізь призму цілеспрямованого функціонування світової спільноти та державних інституцій. Сутність такої діяльності полягає у завчасному виявленні та уникненні ризиків, здатних завдати непоправної шкоди матеріальним чи ментальним ресурсам, а також блокувати механізми прогресивного розвитку [61, с. 97] Категорія «безпека» становить специфічну сферу діяльності, де реалізується спільна стратегія держави та громадянського суспільства, спрямована на превенцію, ідентифікацію та нейтралізацію загроз. У цьому контексті безпека виступає фундаментальною та невід'ємною передумовою сталого існування особистості, соціуму та державних інституцій.

У сучасній юридичній науці поняття «безпека» розглядається як багатогранна категорія, що охоплює низку специфічних ознак та напрямів реалізації захисної функції держави й суспільства [54, с. 69].

Кабінет Міністрів України відповідно до положень Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [7] виступає вищим органом у системі виконавчої влади, на який покладається забезпечення реалізації законів і вирішення основних питань держуправління, зокрема в умовах воєнного стану. Уряд здійснює виконавчі функції та координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим і місцевих державних адміністрацій. Конституційно-правовий статус Кабміну України визначається його підзвітністю Президенту України та Верховній Раді України, а також відповідальністю перед парламентом. Ця модель забезпечує баланс між гілками влади та демократичний контроль за діяльністю уряду.

У наукових дослідженнях адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України розглядається як складна система взаємопов'язаних

елементів. Зокрема, у працях О. Панфілова та А. Калімбета виокремлюються нормативно-правова основа діяльності уряду, принципи його функціонування, цілі та завдання, повноваження, а також порядок формування й ухвалення управлінських рішень [52].

Центральне місце в інституційній архітектурі реалізації політики національного спротиву посідає Міністерство оборони України, яке формує та реалізує державну політику у воєнній сфері, зокрема у частині організації територіальної оборони, руху опору та підготовки громадян [8].

Варто звернути особливу увагу на те, що відповідно до встановлених законодавчих процедур, МОУ здійснює розробку, перегляд та затвердження наказів, які мають статус нормативно-правових актів. Процес їх підготовки та оприлюднення суворо регламентується вимогами ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [5]. Через Генеральний штаб Збройних Сил України та Командування Сил територіальної оборони здійснюється планування, організація та координація практичних заходів з підготовки населення до виконання завдань національного спротиву. У контексті національного спротиву нормативно-правові акти МОУ відіграють важливу роль у практичній реалізації положень законодавства, оскільки саме вони конкретизують порядок підготовки громадян, координації дій органів влади та взаємодії військових і цивільних компонентів спротиву. Імперативний характер наказів МОУ забезпечує обов'язковість виконання завдань національного спротиву всіма залученими суб'єктами, що сприяє формуванню єдиної, керованої та стійкої системи оборони держави.

Координаційну роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері національного спротиву відіграють вищі органи державної влади. Президент України, відповідно до Конституції [1], в межах виконання своїх обов'язків Верховного Головнокомандувача, здійснює загальне керівництво у сфері нацбезпеки та оборони, визначає стратегічні пріоритети й ухвалює рішення щодо введення в дію відповідних нормативно-правових актів. Так, у день повномасштабного вторгнення росіян в Україну, Президентом В. Зеленським

було видано Указ про створення військових адміністрацій, що мають на меті здійснення керівництва у сфері проведення оборони, громадської безпеки і порядку [9]. Відповідно до правової позиції Вищого адміністративного суду України, зафіксованої у постанові від 13 березня 2017 р. [81], функціональне призначення Рада національної безпеки і оборони (РНБО) України визначається як нормативно-наглядове.

З огляду на конституційно-правову інтерпретацію, РНБО не є автономним суб'єктом владних повноважень, а функціонує як допоміжний орган при Президентові України. Конституційна модель ієрархічності, що закріплює підпорядкованість РНБО Президентові, є засадничою для визначення правової природи відносин між цими інституціями. Рада діє виключно під безпосереднім керівництвом Президента, що виключає її функціонування як незалежної ланки в системі державного управління [82, с. 152 - 153]. Отже, правовий статус РНБО детермінований її дорадчими можливостями та обов'язками щодо супроводу рішень у сфері нацбезпеки.

Важливе місце в архітектурі реалізації національного спротиву займає Міністерство внутрішніх справ (МВС) України, що здійснює свою діяльність відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» [10]. Поряд з МВС важливе місце посідає Служба безпеки України. Служба здійснює критично важливий комплекс заходів, спрямованих на зміцнення національної безпеки та підтримку стабільності державно-правового ладу. Функціональний діапазон її діяльності є надзвичайно широким і охоплює різновекторні напрями [58]. Окрему роль в інституційній архітектурі відіграють інститути громадянського суспільства, зокрема громадські та волонтерські організації, ветеранські об'єднання, молодіжні рухи. Їхня діяльність доповнює державні заходи. Це забезпечує гнучкість і суспільну підтримку процесів підготовки населення.

З метою більшого розуміння взаємозв'язків між суб'єктами реалізації політики підготовки громадян до національного спротиву розглянемо рисунок 2.2:

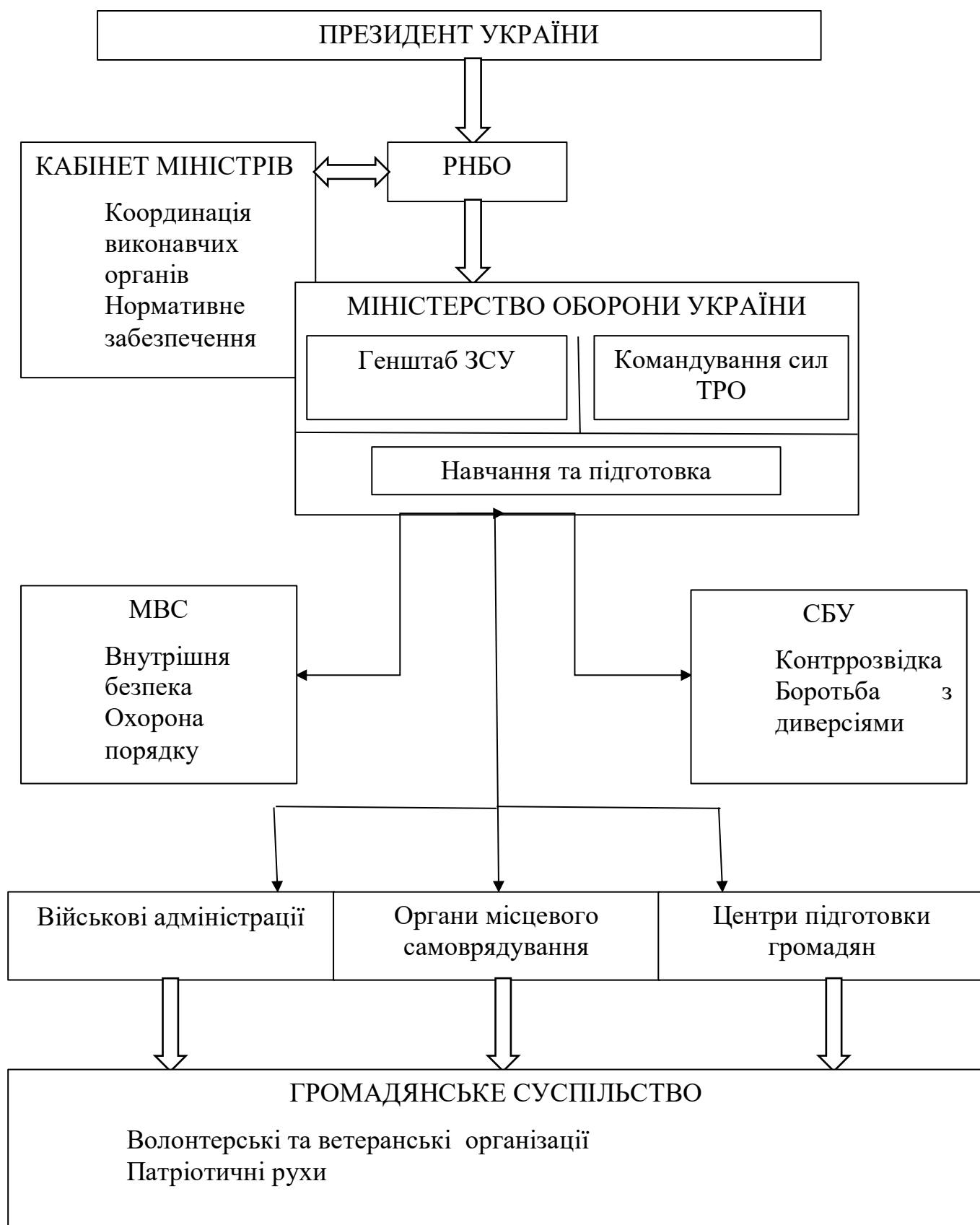

Рисунок 2.2 Інституційний механізм національного спротиву

Джерело: складено автором

Як зауважує співробітник СБУ та кандидат юридичних наук Карастельов В., нинішній стан міжнародної безпеки характеризується перенесенням протистояння у цифрову площину, де кібератаки стали невід'ємним елементом деструктивного впливу на національні інтереси. Масштабні втручання в роботу серверів державних органів, банківської системи та енергомереж України під час гібридної війни демонструють перетворення кіберпростору на простір для проведення розвідувально-диверсійних та терористичних операцій [45].

Україна на практиці переконалася, що воєнно-політична ситуація є одним із головних чинників забезпечення національної безпеки держави. Російська агресія продемонструвала, що противник активно використовує значні ресурси не лише для ведення бойових дій, а й для підтримки гібридної війни через інформаційний, політичний та психологічний вплив [41, с. 12].

У контексті національного спротиву важливу роль відіграють пропаганда та ідеологія як інструменти формування суспільної стійкості, мотивації громадян і консолідації населення навколо цінностей державності, свободи та відповідальності за захист країни. Ідеологічний компонент спротиву сприяє утвердженню національної ідентичності, легітимації зусиль держави у сфері оборони та підвищенню готовності громадян до участі у всеохоплюючій обороні. Інформаційно-ідеологічна підтримка національного спротиву виконує мобілізаційну, виховну та інтеграційну функції, протидіє ворожим інформаційно-психологічним впливам і забезпечує єдність дій державних інституцій та громадянського суспільства. На початку повномасштабного вторгнення, були поширені слогани та ідеологічні меседжі національного спротиву, що консолідували суспільство та не занурили країну в хаос. Також, варто згадати і тренд в україномовному «ТікТоку» напередодні 24 лютого. Тоді, на фоні новин про скупчення російських військових на кордоні з Україною, переважно підлітки знімали короткі відео під пісню «Батько наш Бандера, Україна – мати, ми за Україну будемо воювати». Це чітко показало настрої громадян, навіть найменших. Тодішні соціальні опитування показали, переважна частина українців були готові брати зброю до рук для захисту держави [57].

Підтвердженням цьому стали величезні черги до військкоматів у перші місяці вторгнення. Варто зауважити, що тут велику помилку допустили оборонні структури. Замість того, щоб забезпечити всім необхідним та розробити механізм ротацій для добровольців та контрактної армії, влада поклала повноваження з мобілізації на ТЦК, що прославилися своєю некомпетентністю та безкарністю. Такий стан речей дуже швидко знизив бойовий дух українців, чим і скористалася російська пропаганда і ввела в наш інформаційний простір термін «бусифікація».

Таким чином, інституційна архітектура реалізації політики підготовки громадян до національного спротиву в Україні характеризується багаторівневістю, міжсекторальною взаємодією та поєднанням державних і громадських інструментів впливу. Сформований організаційний механізм створює передумови для залучення широких верств населення до всеохоплюючої оборони, підвищення національної стійкості та забезпечення готовності держави й суспільства до протидії сучасним воєнним і гібридним загрозам. Звісно, ж на даному етапі необхідно провести низку реформ спрямованих на покращення взаємодії влади та народу. До того ж, щоб забезпечити ефективне управління та координацію національного спротиву в Україні, необхідно дотримуватися своєчасної та правильної взаємодії між всіма інститутами. Зауважимо, що результативність впроваджених заходів залежить не лише від громадянського суспільства, але й від здатності державних органів сумлінно виконувати свої повноваження у конкретних ситуаціях.

2.3. Державні та громадські ініціативи у сфері підготовки громадян до спротиву

У сьогоденних умовах збройної агресії проти України підготовка громадян до національного спротиву набула системного характеру та стала одним із головних напрямів державної політики у сфері національної безпеки й оборони. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом поєднання державних

механізмів управління з активною участю громадянського суспільства. Це відповідає концепції всеохоплюючої оборони та принципам демократичної взаємодії між державою і суспільством. Підготовка до національного спротиву є інституціолізованим процесом формування оборонного потенціалу громадянського суспільства. Вона базується на поєднанні вітчизняного законодавчого базису (включаючи закони про оборону та національну ідентичність) із євроатлантичними безпековими практиками. Головне завдання цієї системи полягає у створенні ментальної та практичної готовності населення до всеохоплюючої оборони України через багаторівневе навчання та розвиток патріотичної свідомості.

Вирізняють початкову та базову підготовку громадян до нацспротиву.

Так, початкова підготовка спрямована на формування фундаменту громадянської готовності та включає такі завдання:

- військово-патріотичне виховання – орієнтація молоді на усвідомлену відповідальність перед державою та розвиток поваги до її інституцій;
- правова просвіта – забезпечення знаннями про законодавчі засади оборони України, функціонування системи цивільного захисту та протоколів особистої безпеки;
- морально-психологічне гартування - розвиток стресостійкості та здатності до свідомих і ефективних дій в умовах екстремальних викликів.
- когнітивна підготовка – вивчення структури та призначення складових Сил безпеки та оборони;
- набуття базових компетенцій у сферах цивільного захисту та надання домедичної допомоги.

Відповідно до встановлених стандартів, навчальний процес базується на принципі практичної домінантності. Це означає, що понад 70% навчального часу відводиться саме на практичні заняття та тренування, що забезпечує трансформацію теоретичних знань у стійкі навички [78].

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2024 р. № 1393 «Про затвердження Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки» [12] затверджено новий порядок організації початкової військової підготовки, який став обов'язковим для учнів закладів загальної середньої, професійної та спеціалізованої освіти. Нововведення спрямоване на формування базових військових знань і компетентностей молоді, а також на виховання оборонної свідомості та готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Порядок визначає основні підходи до підготовки громадян України незалежно від статі, які здобувають профільну середню освіту, професійну (професійно-технічну), спеціалізовану чи фахову передвищу освіту. До ключових цілей початкової загальновійськової підготовки належать: формування первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей; підвищення рівня оборонної свідомості; ознайомлення молоді з базовими принципами національної безпеки й оборони.

Реалізація підготовки здійснюється шляхом викладання обов'язкового навчального предмета «Захист України» у закладах середньої, професійної, спеціалізованої та фахової передвищої освіти, а також завдяки проведенню комплексних військово-патріотичних заходів. Ці заходи спрямовані на формування патріотичних цінностей, мотивації до оборони держави та готовності діяти у надзвичайних ситуаціях.

Особливістю упровадження нової програми є зміна формату навчання: урок «Захист України» проводиться у формі тренінгу в спеціально обладнаних міжшкільних навчальних центрах. Передбачається створення одного такого центру на 5-10 шкіл. Тренінги відбуваються раз на місяць у форматі повного навчального дня, що дозволяє забезпечити практичну спрямованість підготовки. Навчання здійснюється в змішаних групах, а поділ відбувається за необхідністю відпрацювання окремих навичок, а не за статевою ознакою [80].

Крім того, з 1 вересня 2025 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 734 «Про затвердження Порядку проведення

базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» [13; 23] у всіх закладах вищої освіти запроваджується базова загальновійськова підготовка здобувачів вищої освіти (БЗВП). Цей рівень підготовки покликаний забезпечити формування універсальних військово-оборонних компетентностей серед молоді, яка навчається у закладах вищої освіти, та посилити кадровий потенціал держави у сфері оборони.

Типову програму навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських (теоретична підготовка)» було розроблено Генеральним штабом Збройних Сил України та затверджено Начальником Генерального штабу Збройних Сил України за погодженням із Міністерством освіти і науки України [80]. Зазначена програма визначає структуру, зміст і вимоги до проведення базової теоретичної підготовки, спрямованої на формування у здобувачів вищої освіти та поліцейських первинних військових компетенцій.

Для забезпечення організації національного спротиву на рівні дорослого цивільного населення постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2025 р. № 478 було затверджено розроблений Міністерством оборони у співпраці з Офісом Президента України Порядок функціонування Центрів підготовки громадян до національного спротиву [14]. Відповідне доручення щодо формування мережі таких Центрів було надано Президентом України Володимиром Зеленським під час зустрічі з представниками громадянського суспільства. Документ визначає алгоритм створення та засади діяльності Центрів, регламентує їхню взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, Силами територіальної оборони Збройних Сил України, Силами спеціальних операцій, а також інституціями громадянського суспільства. Створення таких Центрів має на меті підвищення рівня готовності населення до участі у заходах національного спротиву шляхом формування відповідних знань, навичок і мотивації.

Отже, аналіз змісту постанови [14] дає підстави стверджувати, що Центри підготовки громадян до національного спротиву мають бути розгорнуті в

кожному регіоні України, формуючи єдину інституційну мережу підготовки населення до участі у заходах національного спротиву. Водночас перші організаційні передумови створення таких структур почали формуватися ще до ухвалення відповідного нормативного акту. Зокрема, розпорядженням голови Івано-Франківської обласної державної (військової) адміністрації від 24 липня 2024 р. № 331 «Про утворення обласного координаційного центру підготовки населення до національного спротиву» [23] було створено обласний координаційний центр підготовки населення до національного спротиву при Івано-Франківській обласній державній (військовій) адміністрації та затверджено його персональний склад [46, с. 966-971].

Першим регіоном, у якому було інституційно сформовано систему підготовки населення до національного спротиву на рівні органу місцевого самоврядування, стала Закарпатська область. Рішенням обласної ради від 16 березня 2023 р. [24] створено відповідний обласний центр та затверджено його Статут, що засвідчило запуск регіональної моделі організації підготовки громадян.

Подібний підхід було реалізовано й у Харківській області, де 23 грудня 2023 р. рішенням обласної ради № 750-VIII утворено Комунальну установу «Обласний центр підготовки населення до національного спротиву» Харківської обласної ради [25] та затверджено її установчі документи.

У Вінницькій області інституційна модель підготовки населення до національного спротиву представлена діяльністю Вінницького обласного навчально-методичного центру, створеного як комунальної установи відповідно до рішення обласної ради від 24 листопада 2024 р. № 1011 [26].

Аналогічні організаційні заходи були вжиті й у Волинській області, де 12 грудня 2024 р. обласною радою ухвалено рішення № 29/9 «Про створення комунального закладу «Волинський обласний центр підготовки населення до національного спротиву» [27], що також передбачало формування відповідної інфраструктури та нормативного забезпечення діяльності центру.

Натомість у Львівській області застосовано відмінну управлінську модель: функції центру підготовки громадян до національного спротиву покладено на вже існуюче підприємство «Захист Львівщини» [79], створене обласною радою. За наявною відкритою інформацією та даними із соціальних мереж, зазначене підприємство здійснює базову загальновійськову підготовку населення та залучає до навчального процесу інструкторів з бойовим досвідом [83].

Паралельно з державними заходами важливу роль у підготовці громадян до спротиву відіграють громадські ініціативи, які стали особливо активними з початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Волонтерські рухи, громадські організації та ініціативні групи громадян здійснюють навчання з тактичної медицини, цивільного захисту, виживання в умовах бойових дій, протидії дезінформації та психологічної стійкості. Такі ініціативи, як правило, відзначаються високою мобільністю, практичною спрямованістю та здатністю оперативно реагувати на актуальні виклики безпеки. У перші місяці війни вони взяли на себе важливі функції щодо забезпечення стійкості як фронту, так і тилу, здійснюючи оперативну допомогу Силам оборони та цивільному населенню. Попри те, що після створення Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн» та нарощування міжнародної військової й гуманітарної допомоги участь громадських організацій у забезпеченні Сил оборони дещо зменшилася, їх внесок і надалі залишається суттєвим, особливо у кризових ситуаціях, що потребують швидкого реагування, у тому числі при тривалих відключеннях електро-, водо-, та теплопостачання внаслідок російських обстрілів.

Важливою складовою державної політики щодо підтримки громадянського суспільства залишається Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки та плани її реалізації. Її імплементація здійснюється за кількома пріоритетними напрямками, зокрема забезпечення участі громадськості у формуванні державної політики, створення сприятливих умов для інституційного розвитку громадських

організацій, стимулювання їх участі у соціально-економічному розвитку країни та посилення міжсекторальної взаємодії.

Соціологічні дослідження засвідчують загалом високий рівень довіри громадян до громадських організацій і волонтерів. У 2023 році баланс довіри до неурядових організацій становив близько 40 %, а понад половина респондентів висловлювали схильність до довіри громадським об'єднанням. Водночас протягом 2023 р. фіксувалося незначне зниження рівня довіри до волонтерів і громадських організацій, що корелює із загальною тенденцією зменшення довіри до соціальних і політичних інститутів у воєнний період [92].

Також спостерігалися зміни у структурі діяльності організацій громадянського суспільства. Зменшилася частка інституцій, що безпосередньо надавали допомогу постраждалим від збройної агресії, водночас близько чверті організацій переглянули власні пріоритети діяльності. Основними напрямками роботи залишалися допомога Збройним Силам України, волонтерська та гуманітарна підтримка населення, а також допомога вразливим категоріям громадян. Поряд із цим у цьому ж році відбулося розширення сфер активності громадянського суспільства, зокрема у роботі з молоддю, наданні допомоги людям з інвалідністю та розвитку послуг у сфері охорони здоров'я. Організації громадянського суспільства дедалі активніше залучалися до процесів місцевого розвитку: понад половина територіальних громад, що розробляли плани відновлення, залучали громадські організації або громадських активістів до цього процесу. Станом на кінець 2023 р. в Україні було зареєстровано понад 208 тис. неприбуткових організацій, серед яких значну частку становлять громадські об'єднання та благодійні фонди. Упродовж 2021-2025 років кількість благодійних організацій суттєво зросла. Це, насамперед, зумовлено потребами реагування на гуманітарну кризу та підтримку Збройних Сил України. Водночас дослідження засвідчують обмежений доступ значної частини громадських організацій до міжнародного фінансування, що визначає їхню діяльність переважно у сферах соціальної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених

осіб, освітніх і просвітницьких програм та зміцнення соціальної згуртованості [44].

Важливу роль у підготовці громадян до національного спротиву в Україні відіграють всеукраїнські громадські організації, діяльність яких спрямована на національно-патріотичне виховання, формування громадянської свідомості та розвиток практичних навичок самозахисту і самоорганізації. До таких організацій, зокрема, належать Всеукраїнська громадська організація «Сокіл» та Національна скаутська організація України «Пласт».

ВГО «Сокіл» – це молодіжна патріотична організація, діяльність якої орієнтована на виховання молоді на засадах української національної ідентичності, готовності до захисту держави та активної громадянської позиції. У своїй роботі вона поєднує ідеологічно-виховну складову з практичною підготовкою, зокрема через проведення вишколів, таборів, тренувань із тактичної медицини, основ військової справи, цивільного захисту та домедичної допомоги [81]. У контексті повномасштабної агресії РФ діяльність організації набула виразного безпекового спрямування, що відповідає завданням формування людського потенціалу для системи національного спротиву.

Національна скаутська організація України «Пласт» є однією з найстаріших і найбільш інституційно розвинених молодіжних організацій в Україні. «Пласт» реалізує системну підготовку дітей та молоді за методикою скаутингу, що включає фізичний розвиток, лідерство, навички виживання, самоорганізації, командної роботи та служіння громаді [82]. У сучасних умовах значна частина пластових програм інтегрує елементи національно-патріотичного виховання, цивільної безпеки та підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

Центр національного спротиву (ЦНС) постає як ключовий інституційний елемент у структурі Сил спеціальних операцій ЗСУ, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері організації та підтримки руху опору на тимчасово окупованих територіях України. Функціонуючи на правовому підґрунті Закону «Про основи національного спротиву», Центр трансформує концепцію тотальної

оборони у практичну площину, поєднуючи мілітарні компоненти з методами ненасильницького цивільного спротиву. Діяльність ЦНС охоплює широкий спектр стратегічних напрямів: від фахової підготовки населення (тактична медицина, кібербезпека, партизанська тактика) до ведення активної інформаційно-психологічної боротьби та виявлення воєнних злочинців [90].

Серед усіх організацій, що займаються безпосередньо бойовою підготовкою громадян, варто виділити Київський обласний центр підготовки населення до національного спротиву. Він функціонує як спеціалізована установа при Київській обласній військовій адміністрації, створена за сприяння Третього армійського корпусу. Починаючи з 2024 р., центр забезпечує безоплатне навчання мешканців Київської області основам військової справи. Організація діяльності центру відповідає загальним принципам підготовки громадян до національного спротиву, які базуються на територіально-зональному підході та кращому досвіді країн-членів НАТО [72]. Важливим елементом постає ефективна військово-цивільна взаємодія, оскільки співпраця з Третім армійським корпусом дозволяє інтегрувати реальний бойовий досвід у підготовку цивільних осіб, що критично важливо в умовах повномасштабної агресії. Зрештою, такі ініціативи стають практичним втіленням концепції національної стійкості та формують здатність громади до адаптивного підтримання життєво важливих функцій, а також успішного подолання кризових ситуацій.

Третій армійський корпус відзначається також і низкою інших ініціатив. Серед усього важливим на сьогодні є навчання пілотів БПЛА у тому числі й FPV-дронів. До того, ж у межах реформування системи кадрового забезпечення Сил оборони України Третій армійський корпус та Другий корпус НГУ «Хартія» ініціювали створення нової багаторівневої доктрини підготовки військовослужбовців. Проект охоплює базовий вишкіл рядового складу, а також професійну підготовку сержантського корпусу та молодшої офіцерської ланки [65]. Реалізація даної ініціативи базується на кількох стратегічних векторах. Центральним з них постає методологічна конвергенція. Фахівці Третього

армійського корпусу та корпусу НГУ «Хартія» працюють над інтеграцією людиноцентричної західної моделі, орієнтованої на ментальність та практичний досвід, із пострадянською системою, що фокусується на технічних характеристиках озброєння. Для кожної ланки сформована окрема робоча група, чії фахівці висувають інституційну пропозицію у вигляді альтернативної програми. Вона спрямована насамперед на суттєве підвищення індивідуальної боєздатності кожного військовослужбовця. Стратегічна перспектива проєкту передбачає подальше масштабне впровадження цієї нової доктрини в межах усіх Сил оборони України. Публічна презентація напрацьованих стандартів та детальних навчальних методик запланована на кінець лютого 2026 р..

Як вже зазначалося, у сучасному театрі бойових дій важливою навичкою є вміння управляти БПЛА. Давно вже зрозуміло, що напрями та інструменти сучасної війни змістилися у бік цифровізації та інтелектуалізації. Сьогоднішня війна більше не протистояння людей, а, в більшій мірі, боротьба машин, у тому числі на основі штучного інтелекту. Саме тому навички пілотування та ведення бою безпілотним апаратом займає центральне значення у підготовці не тільки військових, а й цивільних. На теперішній час існує численна кількість шкіл та курсів для підготовки людей. Так, для масштабування успішного досвіду та підвищення якості підготовки фахівців, здатних результативно працювати у складі бойових розрахунків, ветерани ЗОШБ, піонери застосування ударних безпілотників розробили спеціалізований «Pro курс» у школі «Kill House» [75].

Узагальнення наведених прикладів свідчить, що станом на сьогодні у більшості регіонів України сформовано та введено в дію мережі регіональних центрів підготовки населення до національного спротиву, а також триває активна робота з розроблення та затвердження відповідних обласних цільових програм. Це дозволяє говорити про поступове формування цілісної регіональної інфраструктури національного спротиву як складової всеохоплюючої оборони держави. До того ж, важливий внесок в розвиток підготовки населення до спротиву роблять неурядові та волонтерські організації.

2.4. Порівняння українського досвіду з моделями загальнонаціональної готовності до спротиву інших держав

У сучасній науковій думці існує щонайменше три основні підходи до розуміння сутності національної безпеки. Представники першого підходу розглядають національну безпеку насамперед як систему захисту ключових суспільних цінностей. До таких цінностей належать політична незалежність держави, економічний розвиток, добробут населення, соціальна справедливість та інші основоположні принципи функціонування суспільства. При цьому безпека трактується не лише як захист цих цінностей від загроз, а й як створення умов для їх поширення та утвердження. Подібний підхід відображений і в Стратегії національної безпеки США, де значна увага приділяється підтримці демократичних цінностей та поширенню свободи у світі як важливому елементу забезпечення національної безпеки держави [63]. Такий підхід до розуміння безпеки можна пояснити через ідеї, висловлені Френсісом Фукуямою та Семюелем Хантінгтоном. Фукуяма у праці «Кінець історії та остання людина» наголошував, що держави з ліберально-демократичним устроєм не схильні до воєнних конфліктів між собою, оскільки їх об'єднують спільні демократичні цінності, політичні принципи та механізми мирного врегулювання суперечностей. Саме тому, на його думку, справжні демократичні держави практично не становлять взаємної військової загрози [60]. Хантінгтон, у свою чергу, вважав, що основні конфлікти майбутнього виникатимуть не стільки між окремими державами, скільки між різними цивілізаціями, культурами та системами цінностей. На його думку, саме цивілізаційні відмінності формують потенційні «лінії фронту» сучасних і майбутніх протистоянь. Утім, підхід, за якого забезпечення національної безпеки здійснюється через поширення власних цінностей, у тому числі із застосуванням військової сили, містить ризик посилення міжнародної конфліктності [62]. Український дослідник О. Бодрук наголошує, що подібні концепції сформувалися під впливом особливостей

розвитку західного суспільства - ринкової економіки, індивідуалізму та розвиненої демократії, тому їх застосування не завжди повною мірою відповідає сучасним глобальним реаліям [35].

Представники другого наукового підходу акцентують увагу на тісному взаємозв'язку між національними цінностями та національними інтересами, підкреслюючи необхідність їх комплексного врахування під час дослідження проблем національної безпеки. На їхню думку, ефективне забезпечення безпеки держави неможливе без узгодження суспільних цінностей із стратегічними інтересами країни [48].

Третій підхід ґрунтується на розумінні національної безпеки передусім як системи захисту національних інтересів держави. Прихильники цього напряму розглядають безпеку через призму забезпечення політичних, економічних, військових та інших життєво важливих інтересів країни. У сучасній науковій думці спостерігається розширення змісту поняття «національна безпека». Якщо раніше основна увага приділялася захисту держави та її інститутів, то сьогодні дедалі більшого значення набуває забезпечення безпеки людини, суспільства та захист прав і свобод громадян [47].

О.В. Глазов визначає національну безпеку як стан захищеності головних інтересів особи, суспільства та держави в основних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що створює умови для стабільного розвитку держави [35].

Українська модель національного спротиву формується в умовах повномасштабної збройної агресії та має яскраво виражений прикладний і адаптивний характер. На відміну від багатьох держав, де системи загальнонаціональної готовності до спротиву розбудовувалися превентивно у мирний час, в Україні значна частина елементів національного спротиву була інституціоналізована вже в ході війни. Це зумовило високий рівень мобілізації суспільства, поєднання державних і громадських ініціатив, а також тісну взаємодію між ЗСУ, територіальною обороною та цивільним населенням.

Головним аспектом підготовки громадян до спротиву визначається проведення військово-патріотичного виховання.

Для ефективної реалізації програм із підготовки громадян до національного спротиву та вдосконалення системи навчання військових кадрів критично важливо провести ґрунтовний системний аналіз організації військово-патріотичного виховання. Проте, перш ніж занурюватися в детальне вивчення специфічних ознак та внутрішньої логіки вітчизняного військово-патріотичного виховання, необхідно здійснити порівняльну характеристику існуючих стратегій. Орієнтуючись на європейську та євроатлантичну інтеграцію, Україна активно запозичує успішний досвід країн Заходу, модернізуючи власні підходи відповідно до стандартів ЄС і НАТО.

Так, для вивчення досвіду, корисного при розробці доктрин та програмних документів НАТО, а також для покращення взаємодії між державами-членами та їхньої здатності реагувати на нові виклики, створено і функціонують Центри передового досвіду НАТО. Такі міжнародні військові установи навчають та готують керівників і фахівців з держав-членів Альянсу та партнерських країн, виконуючи важливу роль у поширенні знань про поточні та потенційні загрози. Отримані в цих центрах висновки та практичний досвід сприяють подальшій трансформації та зміцненню здатності НАТО реагувати на виклики безпеки [98].

Американський підхід базується на принципі «патріотизму як способу життя». Система не нав'язує службу, а створює умови, де служіння державі є престижним і логічним продовженням цивільної відповідальності. Патріотичне виховання інтегровано у шкільну і університетську освіту, громадське життя та програми підготовки військових кадрів. За його мету взято формування почуття громадянської відповідальності, поваги до державних символів і історії, а також добровільної участі у військових і громадських ініціативах. Приватні військові школи-інтернати виступають «кузнями еліти», де етика честі та командний дух виховуються в ізольованому, суворо регламентованому середовищі, що доповнює загальну державну систему. Для кращого розуміння розглянемо наведену нижче таблицю 2.2:

Порівняльна таблиця основних програм ВПВ у США

Параметр	JROTC	ROTC
<i>Цільова аудиторія</i>	Учні 9 - 12 класів	Студенти коледжів та університетів
<i>Основна мета</i>	Виховання громадянина	Підготовка офіцерів
<i>Зобов'язання</i>	Відсутні (добровільно)	Контракт на службу (після стипендії)
<i>Результат</i>	Розвиток лідерських якостей	Звання молодшого лейтенанта

Джерело: складено автором на основі [99; 103]

Система військово-патріотичного виховання в США глибоко вкорінена в повсякденне життя громадян через низку сталих ритуалів та суспільних інститутів. Одним із центральних елементів є щоденне проголошення Присяги вірності прапору (Pledge of Allegiance) у навчальних закладах. Ця традиція з раннього віку формує у молоді стійке почуття лояльності до державних символів та усвідомлення власної приналежності до єдиної нації, перетворюючи абстрактні політичні ідеали на щоденну звичку. До того ж, важливу роль у підтримці патріотичного духу відіграє «культ ветеранів», який реалізується через діяльність впливових організацій, як-от Американський легіон чи VFW. Ці об'єднання виступають живим містком між поколіннями, не лише зберігаючи історичну пам'ять, а й активно залучаючись до професійної орієнтації молоді [36]. Ветерани в американському суспільстві є головними носіями мілітарної культури, які на власному прикладі демонструють престижність військової служби. Масштабні публічні заходи, зокрема військові паради, Дні пам'яті та Дні незалежності, закріплюють патріотизм як масове культурне явище.

На відміну від України, де військово-патріотичне виховання охоплює систему освіти, сім'ю, громадські організації та державні структури і спрямоване на формування оборонної свідомості та здатності захищати країну, у Великій Британії цей процес є більш децентралізованим. Основний акцент робиться на вихованні громадянської свідомості, відповідальності та лояльності до держави через різноманітні механізми (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 військово-патріотичне виховання молоді у Великій Британії

Джерело: складено автором на основі [94; 95; 100; 101]

Досвід Великої Британії у підготовці населення до національного спротиву показує, що в країні відсутня єдина централізована державна система військово-патріотичного виховання, подібна до української. Формування патріотичних якостей громадян здійснюється через поєднання громадянської освіти, добровільних молодіжних військових організацій, волонтерських ініціатив з підготовки населення до дій в екстремальних умовах та підтримки загального почуття гордості за державу.

На думку дослідника В. Паливоди, існуючі моделі військ територіальної оборони у західних країнах можна умовно об'єднати у три основні групи залежно від їхньої структури та завдань (табл. 2.3):

Класифікація моделей військ територіальної оборони (за В. Паливодою)

Група	Завдання	Країни
<i>Перша</i>	Сформовані за зразком регулярної армії. Здатні виконувати бойові завдання нарівні з нею, а в окремих випадках застосовуватися за межами своєї країни.	США, ФРН, Велика Британія
<i>Друга</i>	Головне завдання - охорона об'єктів та забезпечення розгортання армійських угруповань. Структура таких ВТО зазвичай відрізняється від структури регулярних військ.	Норвегія, Данія, Бельгія, Нідерланди
<i>Третя</i>	ВТО нейтральних держав. Виконують широкий спектр завдань, включаючи ведення партизанської війни на окупованій території. Мають різноманітну структуру, часто подібну до регулярної армії.	Фінляндія, Швейцарія, Швеція

Джерело: складено автором на основі [84]

Науковець Ю. Калгушкін, незважаючи на варіативність національних підходів до розбудови сил територіальної оборони у провідних країнах світу, виділив низку спільних концептуальних засад. Зокрема, територіальні компоненти зазвичай інтегровані до структури регулярних збройних сил або становлять їхню фундаментальну основу. Економічна доцільність таких формувань полягає у їхній відносній бюджетній ощадливості порівняно з кадровими військами, хоча вони й потребують стабільного фінансування, яке переважно розподіляється між державним та, частково, місцевими бюджетами. Алгоритм розгортання цих сил зазвичай передбачає перехід до активних дій у загрозований період або з моменту введення правового режиму воєнного стану, за винятком моделі США, де механізми приведення у бойову готовність децентралізовані та реалізуються на регіональному рівні [42].

Протягом останніх років Україна, розбудовуючи власну систему територіальної оборони, активно акумулює передові напрацювання провідних держав світу, зокрема США, Великої Британії, Франції та Фінляндії. Однак найбільш релевантним для вітчизняних реалій з огляду на подібність безпекових викликів, структуру управління та стратегію протидії зовнішній агресії виступає досвід Польщі. Польська модель створення Військ територіальної оборони та загальна концепція національної стійкості сьогодні вважаються найбільш репрезентативним взірцем для реформування українського сектору безпеки.

Створення Військ територіальної оборони Польщі у 2016 році як добровольчого формування викликало гострі дискусії щодо їхньої справжньої природи та призначення в системі національної безпеки. Критики часто використовують терміни «ополчення» або «парамілітарні сили», висловлюючи побоювання, що замість захисту від зовнішньої агресії та гібридних загроз ці підрозділи можуть перетворитися на «приватну армію» правлячої партії для боротьби з внутрішніми політичними опонентами. Такий контекст розглядається як частина ширшої тенденції зростання антилібералізму та парамілітаризму в Центрально-Східній Європі, що ставить під сумнів демократичний контроль над силовими структурами [89]. Розвиток Сил територіальної оборони Польщі сформувався як відповідь на порушення безпеки після 2014 р. (рис. 2.4).

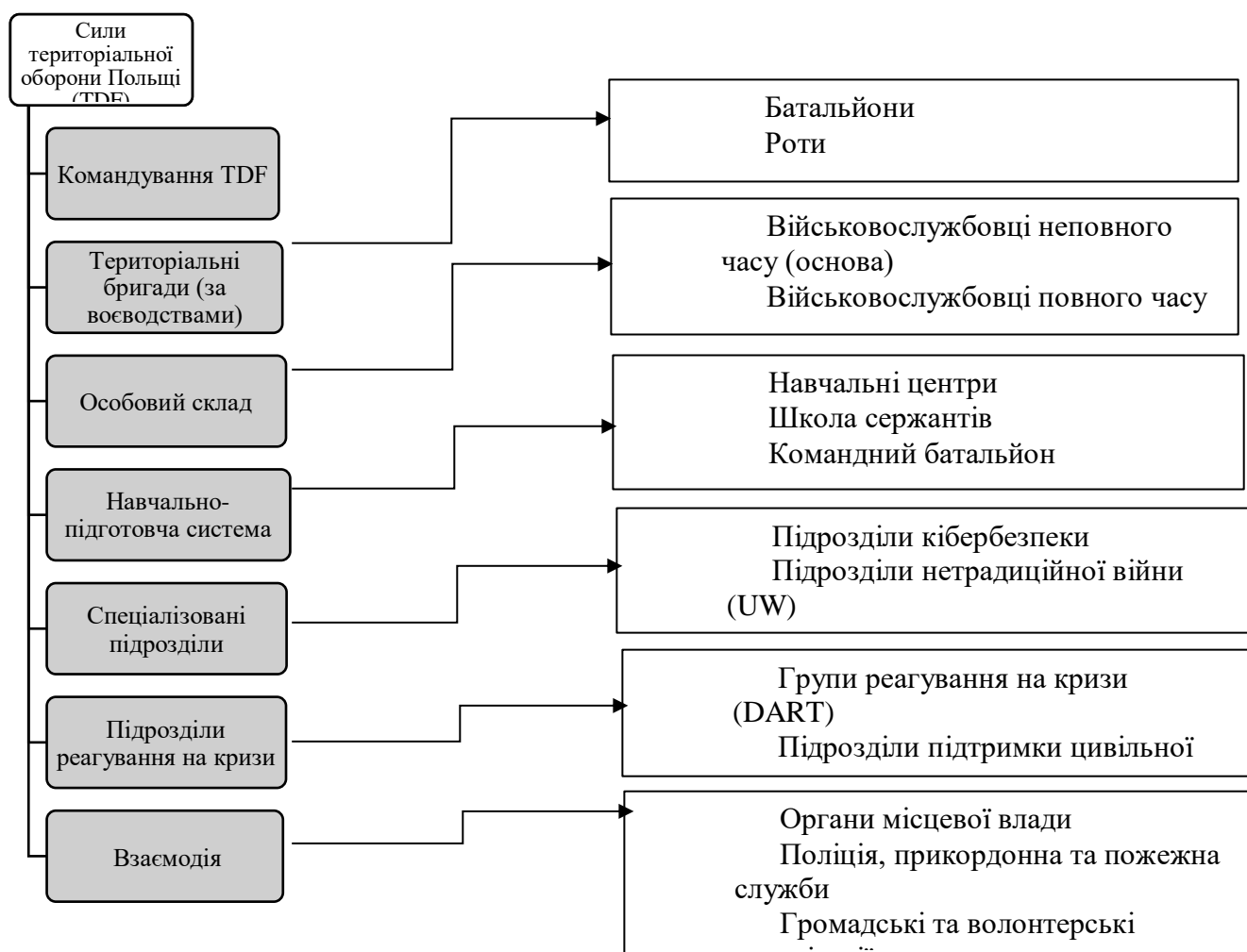

Рисунок 2.4 Структура територіальної оборони Польщі
Джерело: складено автором на основі [65]

TDF стали окремим видом збройних сил, орієнтованим на модель «солдатів неповного робочого часу», які поєднують військову службу з цивільним життям і тісно інтегровані у місцеві громади. Основними завданнями польських TDF є внутрішня оборона держави, підтримка цивільної влади, реагування на кризові та надзвичайні ситуації, а також участь у національному спротиві у разі агресії чи окупації [65]. Вони відіграють головну роль у підвищенні національної стійкості, забезпечують ефективну взаємодію між військовими та цивільними структурами і постають важливим елементом виконання підходу НАТО до всеохоплюючої оборони та національної готовності.

Узагальнення світового досвіду дозволяє констатувати, що єдиного універсального алгоритму побудови системи національного спротиву не існує; натомість кожна держава адаптує мілітарні та цивільні компоненти під власну стратегічну культуру та геополітичні виклики. Для систематизації результатів дослідження та визначення перспектив їх імплементації в українську практику, проведено порівняльний аналіз ключових моделей (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Параметр порівняння	Модель США (Ліберально-патріотична)	Модель Великої Британії (Децентралізована)	Модель Польщі (Інституційна)	Українська модель (Адаптивна)
Роль держави	Координатор ресурсів та престижу	Підтримка традицій та кадетських рухів	Жорстка інституційна інтеграція в ЗС	Централізоване управління в умовах війни
Базис ВПВ	Культ ветеранів та громадянська присяга	Волонтерство та розвиток «м'яких навичок»	Історична пам'ять та протидія гібридним загрозам	Безпосередній бойовий досвід та виживання
Ключовий інструмент	Програми JROTC/ROTC	Кадетські корпуси за видами військ	Війська територіальної оборони (WOT)	Сили ТрО та Центр національного спротиву

Джерело: складено автором

Отже, порівняльний аналіз моделей загальнонаціональної готовності до спротиву засвідчив, що українська система національного спротиву формується в унікальних умовах повномасштабної війни та вирізняється високим рівнем адаптивності, суспільної мобілізації й інтеграції державних і громадських інституцій. Досвід США та Великої Британії демонструє ефективність поєднання військово-патріотичного виховання з добровільною участю населення, тоді як польська модель територіальної оборони є найбільш релевантною для України. Українська модель має унікальний потенціал стати «донором безпекового досвіду» для країн НАТО, проте її подальша ефективність залежить від переходу від стихійної мобілізації до системного бенчмаркінгу західних методик.

Висновки до 2 розділу

1. Виявлено, що інституційна архітектура реалізації політики підготовки громадян до національного спротиву в Україні ґрунтується на багаторівневій системі взаємодії органів державної влади, сектору безпеки й оборони та інститутів громадянського суспільства. Ключову роль у цьому механізмі відіграють Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ і Служба безпеки України, діяльність яких забезпечує нормативно-правове, організаційне та координаційне підґрунтя національного спротиву.

2. Підготовка громадян до національного спротиву в Україні реалізується як комплексна система, що поєднує державні інституційні механізми та активну участь громадянського суспільства. Формування мережі регіональних центрів підготовки, запровадження початкової та базової загальновійськової підготовки, а також діяльність громадських і волонтерських організацій свідчать про поступове становлення всеохоплюючої інфраструктури національного спротиву.

3. Розвиток системи національного спротиву в Україні має глибоке історичне коріння та характеризується поетапною трансформацією від неінституціоналізованих форм опору до законодавчо врегульованої складової державної безпекової політики. Основними етапами цього процесу стали події після 2014 р. та ухвалення ЗУ «Про основи національного спротиву», що забезпечило інституційне оформлення тероборони, руху опору та підготовки цивільного населення. Сучасний нацспротив України – це система, яка поєднує військові, громадянські, культурні та інформаційні компоненти.

4. Аналіз показав, що українська модель національного спротиву відрізняється високою адаптивністю та інтеграцією державних і громадських ініціатив, що забезпечує швидку мобілізацію суспільства в умовах війни. Аналіз показує, що досвід США та Великої Британії поєднує військово-патріотичне виховання з добровільною участю громадян, тоді як польська система територіальної оборони найбільш релевантна для українських реалій.

РОЗДІЛ III

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

У третьому розділі здійснено комплексний аналіз сучасних проблем та визначено пріоритетні напрями вдосконалення державної політики підготовки громадян до національного спротиву в умовах повномасштабної війни. Обґрунтовано, що основними викликами залишаються недостатнє фінансування, кадровий дефіцит, правові прогалини, недосконалість інформаційної та патріотично-виховної складових, а також вплив соціокультурних факторів на рівень суспільної стійкості.

Особливу увагу приділено аналізу діяльності регіональних центрів підготовки, мобілізаційних процесів, інформаційної політики та мовно-культурного середовища як елементів всеохоплюючої оборони. У межах розділу розглянуто напрями розвитку громадянської освіти, військово-патріотичного виховання та законодавчих ініціатив, зокрема впровадження безперервної системи підготовки громадян до національного спротиву. Запропоновано підходи до підвищення ефективності державної політики через стабільне фінансування, професіоналізацію інструкторського складу, модернізацію освітніх програм і посилення культурної політики як чинника національної стійкості. Узагальнено, що формування інтегрованої моделі підготовки громадян – необхідна умова зміцнення обороноздатності та консолідації українського суспільства.

3.1. Аналіз сучасних викликів у процесі реалізації стратегії національного спротиву

У тих умовах у яких опинилася Україна на сьогоднішній день, державна політика підготовки громадян до національного спротиву набула стратегічного значення. Вона виступає прикладом для забезпечення національної безпеки для інших країн. В той же час, практична реалізація відповідних програм супроводжується низкою системних викликів, що стримують формування цілісної та ефективної моделі всеохоплюючої оборони. Проаналізувавши результати незалежного соціологічного опитування організацій громадянського суспільства [85] та низку наукових досліджень серед головних проблем слід виокремити обмеженість фінансових ресурсів, недостатній рівень кадрового забезпечення, наявність правових прогалин у нормативному регулюванні та недосконалість системи національно-патріотичного виховання.

Серед усього, одним із найбільш значущих викликів залишається недостатнє фінансування програм підготовки населення до національного спротиву. Значна частина ресурсів державного бюджету спрямовується безпосередньо на забезпечення потреб Збройних Сил України та ведення бойових дій. Такий підхід обмежує можливості системного розвитку освітніх, тренувальних і матеріально-технічних компонентів підготовки цивільного населення. У багатьох регіонах функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву залежить від місцевих бюджетів або підтримки громадських ініціатив, що призводить до нерівномірності розвитку інфраструктури та різного рівня доступності навчання.

Сучасна практика функціонування центрів підготовки населення до національного спротиву демонструє як значний суспільний запит на навчання, так і низку системних проблем, що потребують вирішення. Соціологічні спостереження показують, що одним із головних мотиваторів для цивільних виступає загроза повторного наступу та особистий досвід війни, особливо в регіонах, які вже пережили бойові дії. Саме тому центри підготовки, що входять до структури військових адміністрацій, активно розвиваються, а важливу роль у їх створенні відіграють ветерани війни, які виступають керівниками та інструкторами навчальних програм. Підготовка цивільного населення

здійснюється за базовими програмами, затвердженими військовим командуванням, однак кожен регіон адаптує формат навчання до власних можливостей і потреб. Курси охоплюють широкий спектр дисциплін - від тактичної медицини й інженерної підготовки до психологічної стійкості, національно-патріотичного виховання та правових основ. Важливою тенденцією стало доповнення програм новими напрямками, зокрема підготовкою операторів БПЛА та протидією інформаційним загрозам, що відображає трансформацію сучасної війни та необхідність оновлення змісту підготовки громадян [74].

Доцільно зауважити, що приклади різних областей виявляють проблеми кадрового та фінансового забезпечення. У багатьох випадках навчання проводиться завдяки ентузіазму ветеранів та волонтерів, а місцеві громади забезпечують лише часткову підтримку у вигляді полігонів чи пального. Нерегулярне фінансування та затримки з ухваленням бюджетів ускладнюють планування діяльності центрів і обмежують їхню спроможність розширювати навчальні програми. Порівняння різних моделей створення центрів підготовки свідчить про відсутність єдиного організаційного стандарту. Це дозволяє стверджувати, що ефективність функціонування центрів значною мірою залежить від ресурсного потенціалу конкретної територіальної громади.

Як приклад проблемного фінансування розглянемо регіональну програму підготовки громадян до національного спротиву у Харківській області на 2025–2028 роки [34]. Структура видатків демонструє надмірну концентрацію ресурсів на утриманні Центру – понад 92% загального бюджету програми. За такої конфігурації Програма більше схожа на кошторис забезпечення діяльності установи, ніж на комплексну політику підготовки населення. Це не означає, що утримання не потрібне (зарплати, оренда/комунальні, логістика, адміністрування), але дисбаланс підвищує ймовірність ситуації, коли інституція функціонує, а практична компонента підготовки та реальний охоплення населення залишаються обмеженими.

Окремої уваги потребує те, що основний захід, а саме організація та проведення навчальних/контрольних занять за Програмою підготовки має 0,00

фінансування по всіх роках. Це може означати, що витрати на навчальний процес «захиті» в загальні видатки, однак для управлінської логіки програми це слабке місце. Можна стверджувати, що без розмежування «адміністративних» і «навчально-тренувальних» витрат складно довести, що кошти спрямовані саме на підготовку громадян, а не лише на підтримання роботи установи. Виходить пріоритетний результат («готовність громадян») формально не підкріплений прямими бюджетними рядками.

Фінансування практичної підготовки порівняно невелике всі заходи разом дають близько 5,8% на весь період. Для програми, яка декларує «базову підготовку» і «практичні тренінги» (зброя/макети, тренажери, тири), така частка виглядає стриманою, оскільки практична складова зазвичай найдорожча (витратні матеріали, обслуговування тренажерів, безпека занять, логістика до полігонів, страхування, інструктори).

Не менш показовим виступає блок військово-патріотичного виховання та інформаційного забезпечення. Так, значна частина заходів має нульове фінансування, а видатки зосереджені переважно на поліграфії/атрибутиці й окремих інформаційних продуктах. У результаті виходить, що «м'які» компоненти стійкості (комунікації, протидія дезінформації, робота з молоддю, залучення ветеранів) задекларовані, але фінансово майже не забезпечені. Отже, без ресурсів дана Програма ризикує залишатися формальною. Тут і проявляється головний негативний наслідок цієї проблеми. За відсутності стабільного фінансового забезпечення ускладнюється стратегічне планування діяльності та знижується можливість розширення охоплення населення програмами підготовки.

Аналогічна проблема наявна і у благодійних фондах. На початку повномасштабного вторгнення суспільство об'єдналося та значно підтримувало обороноздатність держави донатами. З плином часу та поступової втрати довіри до окремих суб'єктів влади, рівень підтримки критично впав. Цьому, в першу чергу, посприяли корупційні скандали як на найвищому рівні командування, так і на місцях. У контексті суспільно-політичних трансформацій можна зробити

висновок, що найбільш суттєвим чинником зниження суспільної стійкості виступають внутрішні управлінські кризи, зокрема втрата довіри громадян до державних інституцій та ефективності їхньої діяльності. Ці події негативно впливають на морально-психологічний стан населення, знижують рівень громадянської мотивації та ускладнюють мобілізацію суспільства в умовах сучасних викликів.

Мобілізація є важливим елементом реалізації державної політики підготовки громадян до національного спротиву. Як відомо, Україна з цим завданням не справилася. За словами командира батальйону безпілотних систем 30-ї ОМБр, на фронті відчувається нестача особового складу, що ускладнює ротацію військових та їхню заміну на передовій [66]. Утім, попри проблеми з мобілізаційними процесами, більшість мобілізованих бійців залишаються мотивованими та демонструють високий рівень відданості службі. Військовий також зазначив, що окремі соціальні явища у тилу можуть негативно впливати на моральний стан військових під час відпусток, через що частина з них почувається психологічно комфортніше безпосередньо в бойових підрозділах. Аналогічну думку висловив і Очільник головної української розвідки Кирило Буданов. У своїх заявах він наголосив, що однією з причин загострення ситуації навколо мобілізації стала невдала інформаційна політика, яка посилила суспільну напругу та негативні настрої. На його думку, значну роль у цьому відіграли саме внутрішні чинники. Серед них, зокрема, усвідомлені дії окремих осіб, продиктовані власними інтересами та необдумані управлінські кроки. Він також підкреслив, що зовнішній вплив, зокрема російська інформаційна активність, не є визначальним фактором порівняно з внутрішніми проблемами.

Відповідно до того, Головнокомандувач ЗСУ Олександр Сирський акцентував на необхідності посилення обороноздатності держави в умовах триваючих наступальних дій противника. З цією метою вже збільшено тривалість базової загальновійськової підготовки до 51 дня, а також передбачено фахову підготовку й адаптаційний період у бойових підрозділах, що має підвищити рівень готовності військовослужбовців. Поза тим, окремі експерти та

посадові особи звертають увагу й на інші проблемні аспекти. Зокрема, військова омбудсменка Ольга Решетилова окреслила чинники, які можуть спричиняти самовільне залишення частин, тоді як представники ТЦК зазначають, що труднощі з мобілізацією пов'язані не лише з організаційними питаннями, але й з інформаційними кампаніями, спрямованими на дискредитацію сил оборони та підірив довіри до військових інституцій [69].

Не менш важливим є культурний аспект національного спротиву. З огляду на стан мовного середовища у 2026 р., політика «лагідної українізації» майже не мала очікуваного системного ефекту, оскільки процеси мовної трансформації значною мірою залежать не лише від нормативних рішень, а й від соціокультурного середовища, інформаційного простору та рівня безпекових викликів. Так, за результатами дослідження Державної служби якості освіти, проведеного спільно з Уповноваженим із захисту державної мови у 2025 році, використання української мови серед учнів загалом зростає, однак регіональні відмінності залишаються суттєвими. Зокрема, у Києві зафіксовано зниження частки школярів, які спілкуються виключно українською, що пояснюється впливом російськомовного сімейного середовища, міграційними процесами та домінуванням російськомовного цифрового контенту [88]. Умови війни продемонстрували, що мовне питання набуває не лише культурного, а й стратегічного значення, адже мова виступає елементом ідентичності та стійкості суспільства до зовнішнього інформаційного впливу. Зміни у мовних практиках потребують комплексної державної політики, яка поєднувала б освітні, культурні та комунікаційні інструменти, а не обмежувалася декларативними заходами. Ефективність культурної складової національного спротиву значною мірою залежить від підтримки українського культурного продукту, розвитку медіаграмотності, створення привабливого україномовного інформаційного середовища та формування позитивної мотивації до використання державної мови.

Таким чином, реалізація державної політики національного спротиву на сучасному етапі стримується недостатнім фінансуванням, кадровим дефіцитом

та системними управлінськими кризами, які призводять до зниження довіри громадян до державних інституцій. Недосконалість інформаційної політики та соціокультурні виклики, зокрема в освітньому та мовному середовищах, створюють додаткові перешкоди для формування єдиної ідентичності та ефективної мобілізації суспільства в умовах тривалої війни.

3.2. Пріоритетні напрями розвитку державної політики у сфері підготовки громадян до національного спротиву

Від часу відновлення незалежності України стало очевидним, що побудова модерної демократичної держави неможлива без активних, свідомих громадян і розвиненого громадянського суспільства. В умовах повномасштабної війни та активізації євроінтеграційного курсу України питання громадянської освіти набуває нового змісту та стратегічного значення для державної політики у сфері підготовки громадян до національного спротиву. Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, а також потреба у зміцненні демократичного врядування актуалізують необхідність перегляду її пріоритетів. Соціологічні дослідження свідчать про зростання суспільного запиту на демократію, свободу та європейські цінності, а також про підвищення інтересу громадян, зокрема молоді, до політичних процесів, що створює додаткові можливості для розвитку громадянської активності.

Разом із тим результати опитувань Центру Разумкова показують [87, с. 7-8], що зростання інтересу до політики не завжди супроводжується достатнім рівнем аналітичних компетентностей. Значна частина громадян споживає великі обсяги інформації, проте не завжди здатна критично оцінювати її зміст, що підвищує вразливість до дезінформації та інформаційно-психологічних впливів. У цьому контексті громадянська освіта виступає важливим інструментом формування медіаграмотності, критичного мислення та інформаційної стійкості суспільства, що є необхідною умовою протидії пропаганді та збереження довіри

до демократичних інституцій і міжнародних партнерів України. Якщо у довоєнний період громадянська освіта була спрямована переважно на формування обізнаності щодо функціонування державних інституцій і реалізації конституційних прав, то нині її пріоритети зміщуються у бік виховання активного громадянина-патріота, здатного брати відповідальність за безпеку держави та суспільства. Війна посилила значення морально-ціннісного компоненту освіти, який має поєднувати демократичні принципи з готовністю громадян до участі у всеохоплюючій обороні та підтримці національної стійкості.

Важливим кроком у розвитку нормативно-правової бази стало ухвалення Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [95], який визначив громадянську освіту основним інструментом формування національної єдності та демократичної культури. Паралельно до цього, триває вдосконалення законодавства у сфері освіти дорослих і створення нових інституцій, відповідальних за реалізацію відповідної політики. У зв'язку з цим актуальним завданням держави та громадянського суспільства залишається комплексний аналіз змін у законодавстві з урахуванням викликів війни та євроінтеграційних процесів, що дозволить сформувати ефективну систему громадянської освіти як складову національного спротиву. Поза тим, аналіз сучасних викликів державної політики у сфері національного спротиву показує, що система громадянської освіти потребує подальшого вдосконалення. Її зміст має бути тісно пов'язаний із конституційними засадами розвитку України та орієнтований на практичне застосування знань у реальних безпекових умовах. Посилення громадянської освіти як складової патріотичного виховання дозволить підвищити рівень суспільної згуртованості, правової культури та готовності громадян до участі у всеохоплюючій обороні держави.

Військово-патріотичне виховання як складова національно-патріотичної політики набуло більшої ваги після початку російсько-української війни у 2014 році, оскільки стало чи не найважливішим елементом підготовки громадян до

національного спротиву. Постійні зміни безпекового середовища, вплив зовнішніх загроз і внутрішніх соціальних процесів зумовлюють багатовекторний характер військово-патріотичного виховання і потребує гнучкого та системного підходу.

Проблематика військово-патріотичного виховання має комплексний характер, оскільки пов'язана із підготовкою мобілізаційного ресурсу, формуванням компетентностей громадян і розвитком всеохоплюючої оборони держави. Ефективність цієї системи залежить від її технологізації, якісного методичного забезпечення та створення умов для набуття практичних навичок, необхідних для захисту Вітчизни. Йдеться не лише про військові знання, а й про формування відповідальності, стійкості та здатності діяти в умовах кризових ситуацій.

Нормативно-правові акти держави, зокрема укази Президента України [21] та постанови Кабінету Міністрів [32], визначають військово-патріотичне виховання одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері національного спротиву. Вони акцентують увагу на поєднанні державницької спрямованості з гуманістичними та демократичними цінностями, повагою до прав людини, вихованням молоді на історичних і бойових традиціях українського народу, а також узгодженістю змісту й методів допризовної підготовки. Тим не менш, залишається актуальними питання щодо вдосконалення існуючої системи військово-патріотичного виховання. Насамперед це стосується оновлення змісту навчальних програм із урахуванням реальних потреб оборони держави, розвитку критичного мислення, інформаційної стійкості та базових навичок цивільної безпеки. Важливим напрямом залишається посилення практичної складової підготовки через міжвідомчу взаємодію освітніх установ, підрозділів Сил оборони, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства.

Додамо, що сучасний етап розвитку державної політики потребує впровадження єдиних стандартів якості військово-патріотичного виховання, підготовки кваліфікованих інструкторів та модернізації матеріально-технічної

бази навчальних центрів. Особливу увагу доцільно приділити інтеграції цифрових технологій, симуляційних методик і досвіду країн НАТО, що дозволить зробити підготовку більш адаптивною до умов сучасної війни. Удосконалення системи ВПВ має базуватися на балансі між формуванням оборонної свідомості, дотриманням демократичних принципів та забезпеченням добровільної мотивації громадян до участі у всеохоплюючій обороні держави.

Показовим прикладом удосконалення державної політики у сфері національного спротиву постає перегляд фінансування відповідних регіональних програм. Зокрема, на Чернігівщині обсяг видатків на матеріально-технічне забезпечення національного спротиву на 2025–2026 роки було суттєво збільшено - майже у два з половиною рази [68]. Така динаміка свідчить про зростання ролі регіонального рівня в реалізації безпекової політики та необхідність оперативного реагування на зміну воєнних ризиків, особливо у прикордонних областях.

Структура оновленого фінансування демонструє комплексний підхід до розвитку оборонної інфраструктури. Значна частина коштів спрямовується на будівництво та утримання інженерно-фортифікаційних споруд, закупівлю техніки, зміцнення підрозділів прикриття державного кордону, а також модернізацію пунктів управління та постійної дислокації. Це підтверджує, що сучасна державна політика поступово переходить від декларативних заходів до практичного зміцнення матеріально-технічної бази національного спротиву, що є важливою умовою підвищення обороноздатності регіонів. Окремим напрямом розвитку виступає інвестування у навчальну інфраструктуру та підготовку населення. Виділення коштів на удосконалення матеріально-технічної бази навчальних закладів і діяльність обласного центру підготовки громадян до національного спротиву свідчить про поступову інституціоналізацію системи підготовки. Тим не менш, цей кейс виявляє й одну з ключових проблем, окреслених у попередньому підрозділі, а саме - залежність ефективності підготовки від стабільного фінансування та координації між державним, обласним і місцевим рівнями влади, оскільки не кожний регіон здатен

забезпечити фінансування на такому рівні. Ця проблема потребує подальшого нормативного та організаційного вдосконалення.

У межах удосконалення державної політики підготовки громадян до національного спротиву було прийнято ЗУ №13347 «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву» [33], який передбачає комплексне реформування системи навчання населення. Документ передбачає трансформацію підходу до військового вишколу молоді шляхом переходу від вузької загальновійськової підготовки до ширшої системи формування готовності громадян до національного спротиву. Запропоновано впровадження безперервної освітньої моделі з 2026 р., яка починається зі шкільного предмета «Захист України» та продовжується у закладах фахової передвищої і вищої освіти через дисципліну «Основи національного спротиву».

Основна новація – уніфікація підготовки для всіх здобувачів освіти незалежно від статі, що відображає тенденцію переходу до концепції всеохоплюючої оборони. Цей Закон передбачає скасування окремої базової загальновійськової підготовки для чоловіків та запровадження спільних програм, погоджених Міністерством освіти і науки та Міністерством оборони України. Організаційна відповідальність покладається на центральні органи влади та місцеві адміністрації, а практична підготовка має відбуватися на базі полігонів, стрільбищ і тренувальних комплексів за участю військових інструкторів. Варто зауважити, що даний нормативно-правовий акт визначає окремі винятки для осіб з інвалідністю, студентів з тимчасово окупованих територій або тих, чия релігія не дозволяє користуватися зброєю, передбачаючи альтернативні освітні траєкторії. Передбачається також розвиток матеріально-технічної інфраструктури через створення навчальних центрів, тирів та полігонів при закладах освіти.

Особливу увагу автори приділили фінансовому забезпеченню центрів підготовки, яке пропонується здійснювати за рахунок державного та місцевих бюджетів із можливістю залучення додаткових ресурсів. Закон встановлює

обов'язок органів місцевого самоврядування забезпечувати центри приміщеннями, матеріально-технічними засобами та земельними ділянками, а також визначає механізми використання навчальної зброї та співпраці з приватними стрілецькими комплексами. Водночас планується охопити системною підготовкою до 100 тисяч осіб щорічно. Це дає уявлення про масштабність майбутніх змін. Даний підхід свідчить про прагнення держави створити безперервну систему підготовки громадян, однак водночас піднімає питання щодо правових і організаційних викликів, пов'язаних із обов'язковістю навчання, кадровим забезпеченням та ресурсною спроможністю освітніх закладів.

У контексті наявних системних проблем у війську та у взаємодії між державою та громадянами необхідно провести низку важливих реформ, насамперед – армійську. Чіткі строки служби, питання забезпечення та компетентне командування значно посилять довіру до влади та обороноздатність. До того ж, прозорість ухвалення рішень, підзвітність влади та дотримання принципів верховенства права виступають центральними передумовами збереження соціальної консолідації та формування довіри між державою і громадянами. Саме наявність ефективного зворотного зв'язку та узгодженість політики з очікуваннями суспільства сприяють підвищенню національної стійкості. Ми або змінимося, або загинемо.

З огляду на актуальність мовного питання, на нашу думку, культурна політика має розглядатися як один із головних елементів всеохоплюючої оборони, оскільки саме через культурні та мовні практики формується довгострокова суспільна згуртованість, яка забезпечує внутрішню стійкість держави в умовах тривалої безпекової кризи. Держава повинна приділяти більше уваги фінансуванню культурних і спортивних ініціатив, оскільки вони виконують не тільки соціальну, а й безпекову функцію. Зокрема, вони сприяють зміцненню національної ідентичності та формування стійких поглядів. У напрямках удосконалення державної політики доцільно передбачити підтримку сучасного україномовного медіаконтенту, розвиток молодіжних культурних

проектів, популяризацію масового спорту та створення доступної інфраструктури для активного дозвілля, що сприятиме консолідації суспільства. Важливим напрямом виступає інтеграція культурних і спортивних програм із системою військово-патріотичного виховання та громадянської освіти, зокрема через проведення спільних заходів за участю ветеранів, волонтерів і громадських організацій. Окрему увагу варто приділити підтримці регіональних ініціатив, розвитку локальних центрів активності молоді, а також створенню грантових програм для реалізації культурно-освітніх проєктів, які формують навички критичного мислення, медіаграмотності та відповідального громадянства.

Актуальним залишається питання кадрової підготовки та професіоналізації інструкторського складу у центрах національного спротиву. Хоча значну роль відіграють ветерани, необхідно створити системну державну програму підготовки інструкторів із педагогічною, психологічною та методичною складовими. Це дозволить уникнути залежності від окремих ініціатив і забезпечити сталість навчального процесу.

Таким чином, державна політика у сфері національного спротиву потребує переходу до безперервної та уніфікованої моделі підготовки громадян, яка інтегрує військовий вишкіл, громадянську освіту та культурну ідентичність у єдину систему всеохоплюючої оборони. Ефективність цих трансформацій насамперед залежить від стабільного фінансування регіональних програм, професіоналізації інструкторського складу та відновлення суспільної довіри через прозоре врядування та армійські реформи.

Висновки до 3 розділу

1. Ідентифіковано основні деструктивні чинники, що стримують ефективність національного спротиву на сучасному етапі. Доведено, що недостатнє фінансування практичних занять (на прикладі регіональних програм), дефіцит кваліфікованих інструкторів та наявність правових прогалин створюють дисбаланс між декларативними цілями та реальними спроможностями цивільного населення. Встановлено, що управлінські кризи та недостатня прозорість прийняття рішень негативно впливають на рівень суспільної довіри, яка постає базовим елементом мобілізаційної готовності держави.

2. Обґрунтовано необхідність трансформації змісту громадянської освіти та військово-патріотичного виховання. В умовах повномасштабної війни пріоритети мають зміщуватися від теоретичної обізнаності до формування активного громадянина-патріота, володіння навичками критичного мислення та медіаграмотності. Військово-патріотичне виховання має базуватися на поєднанні демократичних цінностей із набуттям конкретних прикладних навичок (тактична медицина, інженерна підготовка, керування БпЛА), що відповідає концепції всеохоплюючої оборони.

3. Визначено стратегічні вектори вдосконалення державної політики, серед яких центральним є перехід до безперервної та уніфікованої моделі підготовки. Законодавчі ініціативи щодо впровадження дисциплін «Захист України» та «Основи національного спротиву» для всіх здобувачів освіти незалежно від статі стане рушієм створення стійкого суспільства. Проте успішна реалізація цих змін потребує інституціоналізації інструкторського складу (зокрема через залучення ветеранів із знаннями педагогіки та підготовку нових кадрів) та модернізації матеріально-технічної бази навчальних центрів.

4. Встановлено, що мовна стійкість та підтримка українського культурного продукту забезпечують внутрішню консолідацію суспільства перед зовнішніми загрозами. Розвиток українського інформаційного простору та популяризація вітчизняного медіаконтенту сприяють зміцненню інформаційного суверенітету держави. У цьому контексті важливою є підтримка культурної та мовної політики, що забезпечує стійкість суспільства до дезінформації та маніпулятивного впливу.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, відповідно до визначених завдань, сформульовано такі висновки

1. Розкрито сутність поняття «національний спротив» у системі національної безпеки. Встановлено, що в сучасному науковому дискурсі він постає як комплексне багаторівневе явище та головний елемент системи всеохоплюючої оборони. Визначено, що національний спротив об'єднує військові, цивільні, інформаційні та соціально-культурні складові, а його ефективність безпосередньо залежить від рівня національної стійкості та готовності суспільства до протидії гібридним загрозам. Метою національного спротиву є комплексне забезпечення обороноздатності держави шляхом:

- 1) підвищення рівня її оборонного потенціалу;
- 2) надання системі оборони всеохопного, багаторівневого та інтегрованого характеру;
- 3) формування та підтримання готовності громадян України до участі у заходах національного спротиву.

Національний спротив складається з трьох основних елементів:

1) територіальної оборони – системи загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що реалізуються як у мирний, так і у воєнний час. Її основною метою є протидія воєнним загрозам, а також допомога у захисті населення, територій, довкілля та майна в умовах надзвичайних ситуацій;

2) руху опору – комплексу воєнних, інформаційних та спеціальних заходів, спрямованих на відновлення державного суверенітету й територіальної цілісності в умовах збройної агресії проти України;

3) підготовки громадян України до національного спротиву – системи заходів, що здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування з метою формування в громадян патріотичної свідомості, мотивації, необхідних знань і практичних навичок для захисту держави.

Разом ці три компоненти утворюють цілісну модель національного спротиву, підсилюють обороноздатність країни та забезпечують її готовність ефективно реагувати на будь-які загрози.

На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що до початку російського вторгнення проблематика національного спротиву в українському науковому дискурсі не отримувала комплексного та системного опрацювання. Наявні на той час наукові розвідки здебільшого мали фрагментарний характер і були зосереджені переважно на питаннях національної безпеки, функціонуванні військових формувань та окремих аспектах обороноздатності держави. Також з'ясовано, що існує тісний взаємозв'язок між категоріями «національний спротив» і «національна стійкість». Він проявляється у здатності держави та суспільства ефективно реагувати на загрози, адаптуватися до кризових ситуацій і підтримувати стабільне функціонування державних інституцій.

2. Проаналізовано розвиток нормативно-правової бази у сфері підготовки громадян. З'ясовано, в Україні сформовано комплексну та ієрархічно структуровану нормативно-правову базу у сфері національного спротиву, основу якої становлять Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про основи національного спротиву» та система стратегічних і підзаконних нормативно-правових актів. Фундаментом цієї системи став Закон «Про основи національного спротиву». Примітно, що інституціоналізація підготовки населення до національного спротиву відбулася через ухвалення стратегічних документів сектору безпеки та підзаконних актів, проте динаміка війни вимагає подальшої адаптації правових механізмів до сучасних викликів та вдосконалення міжвідомчої координації.

3. Характеристика історичних етапів становлення системи національного спротиву дозволила встановити, що українська модель має яскраво виражений адаптивний характер. Становлення системи національного спротиву в Україні має історично обумовлений характер і пройшло шлях від неформалізованих форм опору до законодавчо закріпленого елементу державної безпекової політики. Створення мережі регіональних центрів підготовки, впровадження

початкової й базової загальновійськової підготовки, а також діяльність громадських і волонтерських організацій свідчать про поступове формування всеохоплюючої інфраструктури національного спротиву. На відміну від західних систем, що розбудовувалися превентивно, вітчизняна структура формувалася в умовах безпосередньої агресії. Це зумовило високу швидкість інтеграції державних структур із волонтерськими та громадськими ініціативами.

4. Виокремлено інституційні механізми реалізації державної політики. Визначено, що модель базується на багаторівневій взаємодії органів влади, сектору безпеки та інститутів громадянського суспільства. Також встановлено, що дієві стратегічні комунікації та військово-цивільна взаємодія є основними умовами результативності політики, а мережа регіональних центрів підготовки та залучення ветеранських організацій - це основний інструмент її практичного втілення. Провідне значення у функціонуванні цього механізму належить Президенту України, Кабінету Міністрів України, Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України та Службі безпеки України, діяльність яких забезпечує нормативно-правове, організаційне та координаційне забезпечення національного спротиву.

5. Здійснено порівняльний аналіз українського досвіду з практиками інших держав. Доведено, що найбільш релевантною для України є польська модель, тоді як досвід США та Великої Британії є цінним у контексті лідерської підготовки та децентралізації кадетських рухів. Обґрунтовано необхідність імплементації західних стандартів (бенчмаркінг) для стабілізації системи підготовки інструкторів та фінансування програм.

6. Визначено ключові дестабілізуючі чинники, які знижують ефективність системи національного спротиву на сучасному етапі розвитку держави. Доведено, що недостатній рівень фінансування практичної підготовки населення, нестача професійно підготовлених інструкторів, а також наявність прогалин у нормативно-правовому регулюванні спричиняють невідповідність між задекларованими цілями та фактичними можливостями цивільного населення до участі у заходах спротиву. Встановлено, що управлінські проблеми

та недостатній рівень прозорості у процесі ухвалення рішень негативно позначаються на суспільній довірі, яка є одним із визначальних чинників мобілізаційної готовності держави. У цьому контексті необхідне оновлення підходів до громадянської освіти та військово-патріотичного виховання. В умовах повномасштабної війни особливого значення набуває формування активної громадянської позиції, розвиток критичного мислення та медіаграмотності. Військово-патріотичне виховання має поєднувати демократичні цінності з набуттям практичних навичок, у таких сферах як тактична медицина, інженерна підготовка та безпілотні технології. Такий підхід відповідає концепції всеохоплюючої оборони держави.

7. Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку в умовах війни та євроінтеграції. Встановлено, що стратегічне вдосконалення системи потребує переходу до безперервної уніфікованої моделі підготовки. Пріоритетами визначено: впровадження прозорого бюджетування, розвиток сучасної симуляційної інфраструктури, цифровізацію навчання та інтеграцію військово-патріотичного виховання з політикою національної стійкості як невід'ємної умови вступу до євроатлантичних безпекових структур. Забезпечити перехід до безперервної та уніфікованої системи підготовки громадян може запровадження навчальних дисциплін «Захист України» та «Основи національного спротиву» для всіх здобувачів освіти незалежно від статі сприятиме формуванню стійкого та підготовленого суспільства. Важливо, що ефективність таких змін потребує належної інституціоналізації інструкторського складу, зокрема через залучення ветеранів із педагогічними компетентностями, а також оновлення матеріально-технічної бази навчальних центрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні акти

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.12.2025).
2. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення 03.12.2025).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 08.12.2025).
4. Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про чисельність Збройних Сил України» щодо збільшення чисельності Збройних Сил України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основи національного спротиву»: Закон України від 16.07.2021 № 1703-ІХ. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2021. № 42. ст. 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1703-20#Text> (дата звернення 03.12.2025).
5. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від 11.09.2003 № 1160-ІV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 02.02.2026).
6. Про правовий висновок щодо дискреції Президента України при виданні указів, якими вводяться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України. Постанова Пленуму Вищого Адміністративного Суду України від 13.03.2017 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006760-17#Text>. (дата звернення: 02.02.2026).
7. Про Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс] : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 02.02.2026).

8. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 671. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п> (дата звернення: 02.02.2026).
9. Про утворення військових адміністрацій [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022> (дата звернення: 02.02.2026).
10. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п> (дата звернення: 02.02.2026).
11. Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1443. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).
12. Про затвердження Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2024 № 1393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).
13. Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських: постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 року № 734. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.12.2025).
14. Про функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву: постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2025 № 478. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

15. Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони: постанова Кабінету Міністрів України 29.12.2021 № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

16. Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

17. Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

18. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

19. Про затвердження Порядку відшкодування збитків у зв'язку із затриманням, арештом або засудженням незаконними органами чи формуваннями, утвореними на тимчасово окупованих територіях України, або органами чи формуваннями країни, яка здійснює збройну агресію проти України, особам, залученим до конфіденційного співробітництва із Силами спеціальних операцій Збройних Сил: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1451-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

20. Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій залученим до конфіденційного співробітництва особам, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі

проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії або на інших територіях, де в період виконання зазначених завдань велися воєнні (бойові) дії: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1452-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.12.2025).

21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 08.12.2025).

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2#Text> (дата звернення 08.12.2025).

23. Рішення Закарпатської обласної ради від 16 березня 2023 року № 777 «Про утворення Комунальної установи «Закарпатський обласний центр підготовки населення до національного спротиву». URL: <https://talpa.org.ua/document/c4f8e13bc1f2adacf0dca74b58926749> (дата звернення 04.12.2025).

24. Про запровадження базової підготовки здобувачів освіти: Лист Міністерства освіти і науки України від 14 березня 2025 року № 1/4893-25. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/94335/ (дата звернення: 04.12.2025).

25. Рішення Харківської обласної ради від 23 грудня 2023 року № 750-VIII «Про створення Комунальної установи «Обласний центр підготовки населення до національного спротиву» Харківської обласної ради». URL: <https://ts.lica.com.ua/77/text/35333> (дата звернення 04.12.2025).

26. Рішення Вінницької обласної ради від 24 листопада 2024 року № 1011 «Про утворення Комунальної установи «Вінницький обласний навчально-методичний центр підготовки громадян до національного спротиву». URL:

<https://vinrada.gov.ua/upload/docs/1127c8ae791f7209a24ea6fe53ed838f.pdf> (дата звернення 04.12.2025).

27. Рішення Волинської обласної ради від 12 грудня 2024 року № 29/9 «Про створення комунального закладу «Волинський обласний центр підготовки населення до національного спротиву». URL: <https://new.volynrada.gov.ua/resolutions/pro-stvorennya-komunalnogo-zakladu-volynskiy-oblasnyj-czentr-pidgotovky-naselelnya-do-naczionalnogo-sprotyvu/> (дата звернення 04.12.2025).

28. Про утворення обласного координаційного центр підготовки населення до національного спротиву: розпорядження голови Івано-Франківської обласної державної (військової) адміністрації від 24 липня 2024 року № 331. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-utvorennia-oblasnoho-koordynatsiinoho-tsentru-pidhotovky-naselelnia-do-natsionalnoho-sprotyvu> (дата звернення: 04.12.2025).

29. Концепція забезпечення національної системи стійкості. (2021). Затв. Указом Президента України № 479/2021 від 27 вересня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення 03.12.2025).

30. Програма діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: проєкт. 2025. Режим доступу: <https://priorities.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/proekt-programi-diyalnosti-kmu.docx.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).

31. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 46. Ст. 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 18.02.2026).

32. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

33. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву: Закон України від 25 берез. 2026 р. № 4826-IX. Законодавство України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-20> (дата звернення: 13.04.2026).

34. Регіональна програма підготовки громадян до національного спротиву на 2025–2028 роки : затв. рішенням Харків. обл. ради від 26 черв. 2025 р. № 1212-VIII (із змінами від 08 лип. 2025 р. № 597 В). URL: https://oblrada-kharkiv.gov.ua/wp-content/uploads/2025/07/programa_08-lypnya.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

Наукова література

35. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. Київ, 2001. 300с

36. Бояринцев О. Патріотичне виховання у США: досвід для України // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2014. № 1/2. С. 159–166. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/db01603d-2153-4817-ba85-ff28ab240a96> (дата звернення: 03.02.2026).

37. Гаврилук, І., Череп, В., Дідіченко, В., Кінь О. Національна стійкість та національний спротив – наріжні камені незламності України: за досвідом російсько-української війни. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*. 2025. 3 (1). С. 73-99. URL: <https://themilitaryscience.com/index.php/journal/article/view/119/150> (дата звернення 03.12.2025).

38. Галуцько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила». 2023. 704 с.

39. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Політологія*. 2011. Вип.143.Т. 155. С. 42-46.

40. Документи стратегічного (оборонного) планування Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших складових сил оборони та порядок їх реалізації [Електронний ресурс] / І. С. Руснак, О. А. Меліхов, А. В. Яковенко, І. М. Романюк // *Наука і оборона*. 2021. № 3. С. 13–21. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-16-3-13-21>.
41. Залужний В. Ф., Лисецький Ю. М. Національна безпека як відкрита динамічна соціальна система. *Національна безпека як відкрита динамічна соціальна система*. 2025. № 2.2.01. URL: <https://journals.urau.com/milstratech/article/view/342372/330284> (дата звернення: 08.05.2026).
42. Калгушкін Ю.Л. Територіальна оборона у системі національної безпеки: зарубіжний досвід та можливості його використання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: <http://www.lsej.org.ua/> (дата звернення: 03.02.2026).
43. Камалов Є. Базова підготовка громадян України до національного спротиву в Силах Територіальної оборони. *Social Development and Security*. Vol. 15. № 5. 2025. С. 79-84. URL: https://www.researchgate.net/publication/397654154_Bazova_pidgotovka_gromadan_Ukraini_do_nacionalnogo_sprotivu_v_Silah_Teritorialnoi_oboroni (дата звернення 04.12.2025).
44. Каплан Ю., Скворцова В., Валевський О., Корнієвський О., Палій Г., Тищенко Ю., Токман В. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках. Аналітична доповідь / за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. Київ : НІСД, 2024. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-11/ad_gromad_suspilstvo-2023_15112024.pdf (дата звернення 01.02.2026).
45. Карастельов В. Імплементція кібербезпекових стратегій у загальну систему національної оборони: аналіз правових, технологічних та інституційних компонентів протидії кіберзагрозам. // *Актуальні напрями підвищення спроможностей сил сектору безпеки і оборони України: правові та організаційні*

аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27–28 березня 2025 року. Київ: Алерта, 2025. 370 с.

46. Кудряшов Р. О., Івашова Л. М. Національний спротив в Україні: історія та виклики сьогодення. «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 1. С. 195-198.

47. Лисецький Ю.М., Семенюк Ю.В., Павленко Д.Г. Національна безпека України. Організаційно-правові аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Державнеуправління.2021.Т.32 (71).№ 4.С. 109-117.

48. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.

49. Молодцов О. В., Білоцький О. В., Кушнірюк В. М. Державна політика України щодо організації національного спротиву та підготовки до участі в ньому українського суспільства. *Національні інтереси України*. 9 (14). 2025. С. 963-977. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/28728/28686> (дата звернення: 04.12.2025).

50. Муленко О. О., Турчін В. М., Бондаренко С. В., Павленко А. М. Деякі аспекти розбудови національного спротиву України. *«Молодий вчений»*. № 2 (102). 2022. С. 34-40. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3182> (дата звернення 03.12.2025).

51. Наумко І. М., Дзяна Г. О. Гібридна війна та національний спротив: український досвід у протистоянні невоєнним загрозам. *Успіхи і досягнення у науці*. № 10 (20). 2025. С. 659-674. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/30618/30581> (дата звернення 04.12.2025).

52. Панфілов О., Калімбет А. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України: характеристика поняття та змісту. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 2. 2021. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/878> (дата звернення: 02.02.2026).
53. Пилипишин В.П. Поняття та основні риси державного управління. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 10–14.
54. Пономарьов С.П. Поняття та сутність сектору безпеки. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 69–72.
55. Пошивайло, І. (2023). Identity War in Ukraine: The power of cultural resistance. UCLA Center for European & Russian Studies. URL: <https://www.international.ucla.edu/euro/article/266241> (дата звернення 04.12.2025).
56. Романюк І. М. Ретроспектива розвитку системи стратегічного (оборонного) планування в Збройних Силах України / І. М. Романюк // Збірник наукових праць Військового інституту телекомунікацій та інформатизації. 2018. № 1. С. 100–107. URL: http://www.viti.edu.ua/files/zbk/2018/13_1_2018.pdf
57. Салазський О. Застосування інституту спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) крізь призму приписів Конституції України. *Право України*. 2023. № 1. С. 148–159.
58. Серета О. Г., Свічкарьова Я. В. Правничі компетентності та повноваження Служби безпеки України // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 138–143. URL: http://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/21.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
59. Сурміло І., Журавель О. Національний спротив як основа обороноздатності України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина I. с. 512-514. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13587/1/240.pdf> (дата звернення 03.12.2025).

60. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. СП, 2005. 592 с
61. Циганов В.В. Національна безпека України : посібник / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. 100 с.
62. Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. N.Y. : Simon & Shuster, 1996. 368 p
63. The National Security Strategy of the United States of America. Washington, 2006. 54 p
64. Peter F. Drucker. The Practice of Management. Publisher : Oxford : Butterworth-Heinemann, 1999. 399 p.

Електронні ресурси

65. Війська територіальної оборони Польщі (POL TDF). Важливий компонент національної стійкості та опору. URL: <https://www.thekcis.org/publications/insights/insight-28> (дата звернення: 02.02.2026).
66. Гичко М. Військовий: Україна повністю провалила мобілізацію, воїнів неможливо замінювати. УНІАН. 2025. 13 січня. URL: <https://www.unian.ua/society/mobilizaciya-v-ukrajini-viyskoviy-zrobiv-rizku-zayavu-12882033.html> (дата звернення: 19.02.2026).
67. Діячі культури, освіти та науки [Електронний ресурс]: Перелік діячів культури, освіти і науки, обов'язкових для вивчення абітурієнтами на ЗНО з історії України // Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/test/training/history/60512/> (дата звернення: 03.02.2026).
68. Думка народу: як українці діятимуть у разі ворожого нападу [Електронний ресурс] // ТСН Тиждень. 2022. 30 січня. URL: https://www.youtube.com/watch?v=f_AcDQKjdX4 (дата звернення: 02.02.2026).
69. Жабська Є. Буданов: Україна сама зруйнувала свою мобілізацію. Glavcom.ua. 2025. 20 грудня. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/budanov-ukrajina-samozrjnuvala-svoju-mobilizatsiju-1093927.html> (дата звернення: 19.02.2026).

70. Зміна АТО на ООС: які нововведення очікуються на Донбасі [Електронний ресурс] // Слово і Діло: аналітичний портал. 2018. 4 травня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/04/infografika/bezpeka/zmina-ato-oos-yaki-povovvedennya-ochikuuyutsya-donbasi> (дата звернення: 02.02.2026).
71. Кабацій М. Вбитий росіянами український письменник помертвотримав нагороду від Міжнародної асоціації видавців [Електронний ресурс] // УП. Культура. 2023. 24 травня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/05/24/254434/> (дата звернення: 03.02.2026).
72. Київський обласний центр підготовки населення до нацспротиву [Електронний ресурс] : [офіц. сайт]. - URL: <https://nacsprotyv.com.ua> (дата звернення: 30.01.2026).
73. Кириленко О., Балачук І. Третій корпус та «Хартія» скоро представлять нові стандарти військової підготовки [Електронний ресурс] / Українська правда. 2026. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/01/29/8018473/> (дата звернення: 30.01.2026).
74. Коломиченко Т. Національний спротив: як різні області фінансують навчання цивільних військовій справі. Mind.ua. 2024. 7 березня. URL: <https://mind.ua/publications/20270606-nacionalnij-sprotiv-yak-rizni-oblasti-finansuyut-navchannya-civilnih-vijskovij-spravi> (дата звернення: 19.02.2026).
75. Курси пілотування FPV-дронів [Електронний ресурс] / Kill House Academy. Режим доступу: <https://killhouse.academy/fpv-basic/> (дата звернення: 30.01.2026).
76. Марчан А. Майже в 2,5 рази збільшили фінансування обласної програми національного спротиву на Чернігівщині. Суспільне Чернігів. 2025. 24 березня. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/977815-majze-v-25-raza-zbilsili-finansuvanna-oblasnoi-programi-nacionalnogo-sprotivu-na-chernigivsini/> (дата звернення: 19.02.2026).
77. Національний спротив: як відбувається підготовка громадян до відсічі російській агресії. Офіційний вебсайт Міністерства оборони України. 7 березня 2025 року. URL: <https://mod.gov.ua/news/naczionalnij-sprotiv-yak-vidbuvayetsya-pidgotovka-gromadyan-do-vidsichi-rosijskij-agresiyi> (дата звернення 04.12.2025).

78. Національний спротив: як відбувається підготовка громадян до відсічі російській агресії [Електронний ресурс] / АрміяInform. 2025. - Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2025/03/07/naczionalnyj-sprotyv-yak-vidbuvayetsya-pidgotovka-gromadyan-do-vidsichi-rosijskij-agresiyi/> (дата звернення: 30.01.2026).
79. Оpendатабот «Комунальне підприємство Львівської обласної ради «Львівський обласний центр підготовки населення до національного спротиву «Захист Львівщини». URL: <https://opendatabot.ua/c/01882350> (дата звернення 04.12.2025).
80. Офіційний вебсайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2025).
81. Офіційна Facebook-сторінка «ВГО «Сокіл». URL: https://www.facebook.com/vgosokil/?locale=uk_UA (дата звернення 01.02.2026).
82. Офіційний вебсайт НСОУ «Пласт». URL: <https://www.plast.org.ua/about/> (дата звернення 01.02.2026).
83. Офіційна Facebook-сторінка «Захист Львівщини». URL: <https://www.facebook.com/zahist.l.vivsini> (дата звернення 04.12.2025).
84. Паливода В. Територіальна оборона у системі національної безпеки / Оборонно-промисловий кур'єр: інформаційне агентство. [Електронний ресурс]. URL : http://орк.com.ua/територіальна_оборона (дата звернення: 03.02.2026).
85. Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства в умовах війни : результати незалежного соціологічного опитування організацій громадянського суспільства : звіт / Фонд Східна Європа. Київ, 2023. 68 с. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/Full-report_Study-of-the-Ukrainian-Civil-Society-Sector-in-a-Time-of-War_UKR-version.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
86. Про фонд. *Підтримай Третю штурмову*. URL: <https://ab3.support/about> (дата звернення: 21.02.2026).
87. Сучасний стан, пріоритети та перспективи розвитку системи громадянської освіти в Україні: [аналіт. доп.] / Центр Разумкова ; за сприяння Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні. Київ: [б. в.], 2023. 351 с. URL:

- <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/18/2023-POLIT-OSVITA.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).
88. Тиравський В. У Києві істотно зросла кількість школярів, які спілкуються російською мовою. Foreign Ukraine. 2025. 9 грудня. URL: <https://foreignukraines.com/2025/12/09/the-number-of-schoolchildren-who-communicate-in-russian-has-increased-significantly-in-kyiv/> (дата звернення: 19.02.2026).
89. Форнушек М., Бартошевич М. Г. Сучасна армія для сучасності чи приватна воєнізована сила? Польські сили територіальної оборони як орієнтир в еволюції конфлікту. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17419166.2023.2220108#abstract/> (дата звернення: 02.02.2026).
90. Центр національного спротиву. Вікіпедія : вільна енциклопедія : вебсайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Центр_національного_спротиву (дата звернення: 13.04.2026).
91. Що таке «національний спротив»? Голос України. 23.06.2021. URL: <https://www.golos.com.ua/article/347631> (дата звернення 04.12.2025).
92. Яшник М. Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення: основні результати комплексного соціологічного дослідження, проведеного у квітні – травні 2023 : пресреліз. КМІС. 2023. 21 лип. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=1> (дата звернення: 01.02.2026).
93. 2014 – офіційно оголошено про початок Антитерористичної операції на сході України [Електронний ресурс] / Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/14/2014-oficiyno-ogolosheno-pro-pochatok-antyterorystychnoyi-operaciyi-na-shodi-ukrayiny> (дата звернення: 02.02.2026).
94. Army Cadet Force. (2025). Cadets programme. URL: <https://armycadets.com/> (дата звернення: 03.02.2026).

95. Combined Cadet Force. (2025). URL: Roles and responsibilities. <https://combinedcadetforce.org.uk/> (дата звернення: 03.02.2026).
96. Jermalavičius T., Pernik P., Hurt M. Comprehensive Security and Integrated Defence: Challenges of implementing whole-of-government and whole-of-society approaches [Електронний ресурс]: ICDS Report. 2014. URL: https://icds.ee/wp-content/uploads/2013/ICDS_Report-Comprehensive_Security_and_Integrated_Defence-10_February_2014.pdf (дата звернення: 26.01.2026)
97. National Resilience / The Middle East & Central Asia Research Center. URL: <https://campuscore.ariel.ac.il/wp/mecarc/national-resilience/> (дата звернення: 25.01.2026).
98. NATO. Centres of Excellence. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm (дата звернення: 03.02.2026)
99. ROTC Programs // Today's Military. 2025. URL: <https://www.todaysmilitary.com/educationtraining/rotc-programs> (дата звернення: 03.02.2026).
100. Royal Air Force. (2025). RAF Air Cadets. URL: <https://www.raf.mod.uk/> (дата звернення: 03.02.2026).
101. Sea Cadets. (2025). Youth development programme. URL: <https://www.seacadets.org/> (дата звернення: 03.02.2026).
102. Summary of «Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice» [Електронний ресурс] / Beyond Intractability. URL: <https://www.beyondintractability.org/bksum/galula-counterinsurgency> (дата звернення: 25.01.2026).
103. U.S. Army Junior ROTC Program Overview. 2025. URL: <https://usarmyjrotc.army.mil/armyjrotc-program-overview> (дата звернення: 03.02.2026).